

چه دا نور شاعران کاندې هغه نه کا
رحمان کړی نوی نوی اجتهاد دی
رحمان بابا

د ارواښاد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

نوی څرک

یا

نوی رڼا

Ketabton.com

لیکونکی: گل پاچا «فت»

www.ulfat.de

اسد ۱۳۲۲ هجري ش.

فهرست

مخ	سرلیک
أ.....	ماخذونه.....
- 1 -	نوی افکار.....
- 8 -	پښتو او سانسکرت.....
- 19 -	پښتو او فارسی:
- 25 -	ترکیب او اشتقاق.....
- 39 -	د ژبو عمومی ویش.....
- 42 -	د ژبو عمومی تاریخ.....
- 45 -	د لغاتو تغیر او تحول.....

ماخذونه

کومه تتبع چې زه ئې له څه وخته د پښتو په شاوخوا کښې لرم او هغه الهامات چه وخت په وخت د یوې ذهني توجه په اثر کښې ماته پیدا شويدي د یوې رڼا په صورت ئې له ما سره د دې کتاب په لیکلو کښې مرسته کړېده وروسته تر دې ځینې متفرق یادداشتونه او د پښتو او فارسی قاموسونه لکه بیلو، راورټی، برهان قاطع او هغه کتابونه چه په لسانیاتو او لسانی مسایلو باندې بحث کوي لکه د جرجی زیدان فلسفة اللغویه یا سخندان فارسی او ځینې متفرق مقالات د دې کتاب ماخذونه بللی شو. مگر پخپله پښتو ژبه اصلي او اساسي ماخذ دی او هغه ذهني واردات چه د هر چا دپاره منحصر بفرد نسخه وي او د دماغ محصول بلل کېږي د کتاب اصلي عنصر بلکه روح کښلی شم.

«الفت»

بسم الله الرحمن الرحيم

نوی افکار

که سړی د انسان ذهني او فکري حال له نظر لاندې ونيسي او د بشر دماغی اکتشافات د زمانې او تاریخ په صفحه کې کوري یقین به وکړي چه هر نوی فکر په لمړی وخت کې دېر غریب په نظر راغلی او هر چا ته لکه جنون او لېونتوب ښکاره شویدی مگر همدغه جنون د دنیا د دېرو اشخاصو د محدود او محصور ذهنیت پرده خپرلی او یوه نوی رنایي خلقو ته څرگنده کړېده.

دېرو پوهانو او لارښودونکو په اول وخت کې د هغې خدا صله اخستی ده چه د ملنډو او مسخرو په وخت کې پیدا کېږي مگر وروسته د ملتو او اقوامو په تحسین او آفرین بدله شوېده.

د دې خبرې مطلب دا دی چه دېر حقایق په دنیا کې په خوارو سترگو کتل شویدی مگر وروسته ئې احترام او تقدیر شویدی نو که کله ستاسې په مغزو کې کومه نوی رنایا د یوې برېښنا په څېر وځلېږي هېڅکله ورته په سپکه سترگه مه کورئ او د چا د منلو او نه منلو پروا مه کړئ!!

دېر ځله سړی یو خوب ويني او هغه ټکی په ټکی رښتیا شي دېر کرته سړي ته په وینه یوه سودا پیدا شي او هغه حقیقت پیدا کړي.

که تاسی خپلو نفسي کیفیاتو ته ښه ځیر شئ کله سړی یو ځای یا یو وضعیت وینی چه هغه ورته اشنا معلومېږی، نو بیا وایم چه خپلو تصوراتو ته په بې اعتنائې ونه کورئ او تعقیب ئې وکړئ.

که تاسې د دنیا د مخترعینو حال او احوال په نظر کې ونیسئ یا د هغو فلاسفه و ژوند ته وگورئ چه دنیا ته ئې نوي افکار او نظریات راوړي دي هغوی ته به هر چا په پټه او ښکاره لیونیان ویل او سودایان به ئې بلل.

میرزا بیدل وائی: (که چیرې له نبوته منکر نه ئې د خطراتو استقبال هېڅکله بې تعظیم مه کوه). ډېر ځله د سړي کاله ته مسافر مېلمانه پېښېری چه د ډېر فضیلت خاوندان وي مگر سړی ئې نه پېژني نو دغسی مېلمانه که څه هم په ظاهره له ګرد او غبار څخه ډک وي او خوار و زار معلومېري د قدر او عزت حق لري چه باید سړی ئې له حال احواله ځان خبر کاندی.

پدې ټولو خبرو کې د غرض ټکی دا دی چه کله کله سړي ته ځینې افکار او نظریات د یوې سودا په څېر یا د یوه موهوم خیال په ډول پیدا کېري او دی د دې لامله چه خلق به پرې وځاندي او نه به ئې مني هېڅ نه وائی او پته خوله ناست وي. د دغسې ډار او وېرې بت باید ارومرو مات کړ شی او د نظریاتو مخه هېڅکله ونه نیول شی- د یوه کام د ذهني ارتقا او دماغي انکشاف دپاره دا کار خورا ضرور او لازم اېسي.

انسان باید تر یوه حده پخپل فکر باندې یقین او اعتماد پیدا کړي ځکه چه ډېر ځله د خیال په رڼا کېښې ښه ښه نظریات جلوي کوی او د ذهن په ښېښه کېښې صحیح افکار منعکس کېري چه باید هر ګوره ئې ښکاره او څرګند کړو. هره نظریه چه په اول وخت کېښې ښکاره کېري ښائی چه څه سهوې او څه حقایق پکښې وي د فکر خاوندان د ډېر لږ حقیقت دپاره ډېرې سهوې عفوه کوي او قدر ئې کوي.

خبره په تمهید ډېره غټه او درنه شوه، زما دپاره همدومره کفایت کوي چه ښاغلو لوستونکو ته دا څرګنده کړم چه زه د خپلې ژبې (پښتو) په شاوخوا کېښې خپل خواره واره افکار را ټولوم، زما پدې پریشانه خوب کېښې به هر هرڅه وي یعنې صحیح او غلط دواړه به لري او ښائی چه ځینو کسانو ته اضغاثُ احلام معلوم شي مگر دا خو ښکاره ده چه د هرې ژبې لمری تحقیقات نواقص لري او همدغه ناقص تحقیقات وروسته تکمیل شي او علمی اساس پیدا کړی.

ډېر ځله یو غلط تحقیق د حقیقت د کشف باعث کېري او د خپل ضد د معرفت وسیله شی- څوک چه د سعی او عمل طرفداران دي هغوی به ماته دا حق راکړي چه زه باید خپله هغه سودا چه د تتبع په لاره کېښې ماته پیدا کېري ښکاره کړم او څه ولیکم.

زه پخله هم دا ښه ګڼم چه باید خپل ځان او خپل افکار پټ نکړم ځینې کسان وائی چه د تصنیف خاوند خپل ځان د ملامتی- هدف ګرزوي او خپل مس ښکاره کوي مگر ماته دا بده ښکاري چه سړی خپل مس د زرو په نامه خلقو ته معرفي کوي یا ئې بیخي

پټ ساتي چه ګوندي خلق ورباندي بل شان ګمان وکړي. څومره چه ریا ننه کار نه دی همدومره تلبیس هم بد کار دی.

د همدغې مفکورې په اساس د لوی خدای په مرسته او د خپلې ملي ژبې د مینې په باعثیا د دې اثر په لیکلو پیل کوم.

دلته د لغاتو په اصل او ریشه باندي بحث کېږي او د ځینو لغتونو د ترکیب او اشتقاق په شاوخوا کبې خبرې کوم مگر د اشتقاق له کلمې څخه باید دا ګمان پیدا نشي چه دلته به د پښتو هغه صرف لیکل کېږي لکه چه ګرامر لیکونکی ئې لیکي او له مصدر څخه د ځینو کلماتو لکه: - ماضي، فعل حال، اسم فاعل یا داسې نور... د جوړېدلو لارښی. دلته مقصد له اشتقاق څخه هغه اشتقاق دی چه په عربي صرف کبې اشتقاق کبیر بولي چه هغه د دوو کلمو ترمینځ په لفظ او معنی کبې یا یوازې په لفظ کبې تناسب پیدا کول دی لکه: - شوملې او شومل - ګروه، ګرېوان - غور، نغوزل - چه یو له بل سره - لفظي او معنوي نزدېوالی او مناسبت لري او همدغه مناسبت دا خبره ثابتوي چه دغه راز الفاظ یو له بله جوړ شوي او اخستل شويدي چه دغو اخستلو یا جوړېدو ته اشتقاق ویل کېږي مگر دا اشتقاق په ځینو مثالونو کبې له عام نظر څخه پټ وي او هر څوک ئې نشي منلی ځکه چه دغه راز تحقیقات لږ څه نوي دي او لکه ځینې نور مسایل عمومي ډګر ته نه دي راوتلي چه هر څوک ئې ومني او تصدیق ئې وکړي.

ډېر ځله په ځینو مجالسو کبې سړی له یوه او بله اوري چه په ځینو کسانو باندي خاندني او په بعضې اشتقاقی مسایلو ملنډې وهي. دوی ګمان کوي چه دا خبرې محض وهم او تش خیال دی چه هر څوک پخپله تصور او ګمان ځینې کلمات له نورو کلماتو مشتق بولي او ځانونه د دې علم خاوندان او د فن پوهان معرفي کوي.

زه دا منم چه هر سړی به دغه اهلیت نلري او هر څوک چه پزه توره کړي هغه اینګر کېدی نشي، بنائي چه د هر چا ټولې خبرې به د منلو وړ نه وي او پدې راز تحقیقاتو کبې به په رښتیا ځینې داسې خبرې پیدا شي چه هغه به تشه سودا او خوشې وهم وي مگر که څوک دغه علم ته چه نن ورځ په دنیا کبې ډېر اهمیت لري سپکه ګوري او خاندني هغه په حقیقت کبې پخپل جهل او پخپله ناپوهی. خاندني او په ځان پورې مسخرې کوي ځکه چه نن دغه علم د دنیا د ډېرو پوهانو توجه خپل ځانته را اړولې ده او د اقوامو په تاریخ کبې هم زیات دخل لري، همدغه علم په رڼا کبې د ژبو قرابت او نزدېوالی او د ملتو یووالی ځلېږي او ډېرې مفیدې نتیجې لاس ته راځي.

په دغه موضوع کېنې که زموږ تحقیقات مکمل نه وي او ځینې خبرو ته مو ګوته ونيول شي ښايي چه پوهانو زموږ سهوې د دغه ابتدائي حال لازمه وکښي.

موږ بايد دې خبرې ته هم ملتفت اوسو چه د هرې ژبې په اشتقايي مسایلو کېنې د ډېرو پوهانو او لوبو خلقو په نظرياتو او تحقيق کېنې سهوې او غلطۍ پيدا کېږي او بې له رياضياتو په هر علم کېنې ځينې داسې مسائل شته چه اعتراض او انتقاد ورباندې کېدی شي ځکه چه اکثره علمی مسایل اجتهادي وي او د اجتهاد په لاره کېنې اړومرو کله کله سهوه او خطا پېښېږي مگر څومره چه يو عالم پخپلو نظرياتو کېنې سهوه کېږي همدغومره يو منقد هم پخپل انتقاد کېنې غلطېږي.

هر علم په ابتدا کېنې د پوهانو ګمان بلل کېږي او ډېر منقدين لري مگر وروسته ورو رو زمينه مستعده کېږي او هغه مسایل چه په ابتدا کېنې ئې منل ډېر ګران وي څه موده وروسته په آسانه منل کېږي او خلق ورته په ښه سترګه ګوري.

ډېر ځله يوه خبره د څو تنو په نظر کېنې غلط معلومېږي مگر نور ډېر خلق ئې صحيح ګڼي او قدر ئې کوي نو هر کله چه هيڅ حقيقت په ټوله دنيا کېنې بې اختلافه نه دی قبول شوی و دی شی چه دغه راز مسائل هم يو داسې حقيقت وی چه ځينې کسان به پکښې اختلاف لري لکه چه څه موده د مخه په يوه مجلس کېنې له ما څخه پوښتنه وشوه چه (ښاغلی) له څه شی ځنې جوړ شوی يا اخستل شویدی او د دی کلمې ریشه به څه وي ما وويل چه دا لغت به له (ښه) او (اغلی) څخه جوړ شوی وی لکه چه (ښا پېړۍ) په اصل کېنې (ښه پېړۍ) وه او وروسته ښاپېړۍ شوبده، دا خبره د مجلس د خلقو خوبښه شوه او اروډونکی پرې زيات خوشحاله شوه ځکه چه (اغلی) په پښتو کېنې د ښائسته او حسين په معنی د شعراً په ديوانو کېنې موجود لغت دی او (ښه) هم يوه کلمه ده چه زيات له صفت سره استعمالېږي لکه: ښه تور، ښه سپين، ښه ملا، ښه پوه، ښه ښايسته، ښه خور، ښه تريخ، او داسی نور... چه پدې ټولو مثالو کېنې (ښه) د روستۍ کلمې په معنی کېنې زياتوالی او ډېروالی پيدا کوي او په دغه راز استعمال کېنې پخپله کومه مستقله معنی نلري نو هر کله چه (اغلی) هم صفت دی او لمړی توری ئې الف دی (ښه) سره په املا کېنې هم مرکب شوی او په دی دوو کلمو کېنې امتزاجی ترکیب داسی قوت وموند چه اوس سړی پرې د يوې کلمې ګمان کوی نو نظر دغه تحليل ته د دې کلمې اصلي معنی ښه ښايسته او ښه ښکلی دی.

دا خبره چه نشر شوه او په ځينو اخبارو کېنې ورباندې تقريظ هم وشو له هرې خوا ورباندې په جرايدو کېنې څه وليکل شوه او هر چا پکښې څه وويل، ځينو اصل مفکوره

ډېره خوښه کړه او دا بحث ئې يو علمي تحقيق او تدقيق وباله مگر په مثال باندې ئې اعتراض وکړ او وئې ويل چه (ښاپېرې) له فارسي (شاه پری) څخه جوړ شوی، ځينو نورو په اصل مفکوره باندې سخت اعتراض وکړ او وئې ليکل چه (ښاغلی) اوس هم په محاوره کښې د محترم او ښه سړی په معنی مستعمل دی نو دا کلمه له (ښه اغلی) څخه مرکبه گڼل يوه سودا او گمان دی.

دا راز کسان گمان کوي چه يو غټ لغت به وار د واره همدغسی پیدا شوی وي لکه چه اوس پرې تلفظ کېږی او معنی يې هم په لمړۍ ورځ همدغه وه چه نن ئې لري نو د دې لامله چه دغسی کسان د کلماتو لفظی او معنوی تحول ته لږ څه ملتفت شي لازمه ده چه د دواړو رازو تحولاتو ځینې مثالونه وښیو مگر لمړی د ښاغلی په باب کښې څه خبرې کوو.

ښاغلی:

زما په گمان له (ښه اغلی) څخه مرکب شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښایسته دی لکه چه په همدغه معنی د خوشحال خان او عبدالعظیم او نورو پخوانیو شعراً په دیوانو کښې څو څو ځایه راغلی لکه چه عبدالعظیم وائي: (خدای به ورکړی د جنت حوری ښاغلی) او په بل ځای کښې د جنت ښکلی ښاغلی هم شته او لکه چه د حورو او ښکلو صفت شویدی همدارنگه د خال او مخ په صفت کښې هم ويل شوی او د گلونو ستاینه هم پرې شوېده لکه ښاغلی خال، ښاغلی مخ، ښاغلی گل، یا داسی نور ... نو دغه راز ادبي شواهد او مثال یو قوی سند دی چه ښاغلی په همدغه معنی معرفی کوی او د دې تائید کوی چه دا کلمه له (ښه اغلی) څخه جوړه شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښایسته دی. وروسته ورو رو دغی معنی تغیر او تحول قبول کړی ترڅو چه پدې وخت کښې د مطبوعاتو له خوا د محترم دپاره خاص کړشو او د ښایست د معنی هېڅ تصور پکښې نه کېږي.

دغه راز معنوی تحول په ډېرو لغاتو کښې لیدل کېږی او ډېر مثالونه لري چه (ښه) هم له همدغسی لغاتو څخه دی.

دا لغت که په مستقل ډول استعمال شی یعنی د یوه صفت د تاکید او مبالغې دپاره ونه ويل شي نو اصل معنی ئې معنوی خو بی او ښه والی دی مگر خلق ئې د نن ورځې په محاوره کښې د (زیبائی) او ظاهري ښکلیتوب په معنی هم استعمالوی ځکه چه دا

دواړه معنا گانې ډېرې نږدې دي او په آسانی یوه معنی د بلې په حای استعمالېدی شی.

په ډېرو حایو کېنې سړی له یوه او بل څخه اوري چه د یوه بڼکلی مخ په ستاینه کېنې وائي چه ډېرې بڼې سترگې لري او ډېرې بڼې شونډې ئې دي مگر غرض ئې زیبائي او بڼایست وی همدارنگه بڼه گل او بڼه کالی هم بڼایسته گل او بڼایسته کالیو ته ویل کېږی.

کله چه مونږ وایو دا شی ډېر بڼه بڼکاری نو مراد ورځنې حسن او بڼکلیتوب وي نو څنگه چه (بڼه) له معنوی بڼه والی څخه ظاهري بڼه والی ته انتقال کړی دی دغه راز بڼاغلې هم له ظاهري بڼکلیتوب ځنې معنوی بڼه والی ته تجاوز کړی او بله معنی ئې پیدا کړې ده، لکه پخپله (اغلی) چه اصلاً د بڼایست په معنی دی او ځینو حایو کېنې د معنوی بڼه والی دپاره هم استعمال شویدی.

سړی چه د پښتو دا څو لغتونه لکه: بڼاغلې، اغلی، پېغله یا داسې نور په نظر کېنې ونیسي هغه پوهېدلی شی چه د دی لغاتو په خټه کېنې د بڼکلیتوب معنی اغړلې ده او د پېغلتوب وخت د همدی لامله چه د حسن او بڼایست د کمال او تازگۍ زمانه ده د پېغلتوب په نامه یادېږي او په همدغه لحاظ جنۍ ته په دغه وخت کېنې پېغله وائي که لږ څه دقت وکړو بڼکلی هم په لفظ او معنی کېنې دغو لغاتو ته ډېر نږدې دی او اشتقاقی علاقه ورسره لری ځکه چه (ک - غ) داسې توري دي چه په مستقیم یا غیر مستقیم طور یو په بل بدلېږی او الف هم له لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالی او کموالی ئې څه تاثیر نلری نو ویلی شو چه (بڼکلی) او (بڼاغلې) له یوې نیلې او ریشې څخه پیدا شوی او لفظاً او معناً نږدېوالی لری.

دغسې ډېر غټ غټ لغتونه په ژبه کېنې شته چه اوس مونږ تصور کوو چه په لمړی ورځ به همدغسې پیدا شوی وی او کومه اشتقاقی لاره به ئې نه وي طی کړی مگر د ژبو پوهان هېڅ کله پدې باندي نه قانع کېږی او پوهېږي چه د هرې ژبې لمړی لغات ډېر بسیط و، چه له دوو یا دری تورو څخه ئې تجاوز نه کاوه، وروسته ورو رو حروف او توري زیات شوي او یوې کلمې له بلې سره ترکیب موندلی دی نو داسې هېڅکله نشی کیدی چه بڼاغلې به وار د واره همدغسې پیدا شوی وی او د ترکیب یا اشتقاق لاره به ئې نه وي طی کړی. د دغه علمی اساس په ډاډ مونږ ویلی شو چه (بڼایست) هم لکه بڼاغلې له دوو جزو څخه مرکب دی چه یو جزئی (بڼه) او بل جز ئې له (اېسېدل) څخه ماخوذ دی ځکه چه اېسېدل د نمایش او نمودن معنی لری او بڼایسته هم د خوشنما په معنی راځي.

دلته بنائي چه د لنډ نظر خاوندان وار د واره ووائي چه په بنايست او بنايسته کښې نو (ت) له کومه شوه مگر مونږ د لغوي څېړنې د بدلېدونکو تورو په بحث کښې ويلي دي چه (د-ت) يو له بله بدلېږي او ډېر مثالونه لري نو کېدی شي چه د اېسېدل دال په (ت) بدل شوی وي يا (ت) د تلفظ په اقتضا پکښې زياته شوی وي لکه چه په (ايسی - را ايسی) کښې ايسته، را ايسته ويل کېږي يا د اوسېدل په مصدر کښې استېدل هم وائی. برسېره پدې ځينې نور مثالونه هم شته چه د (ت) زياتوالی بڼې لکه د اوچت په کلمه کښې چه په سانسکرت کښې (ت) نشته او (اوچ) ويل کېږي.

پښتو او سانسکرت

دا خبره اوس هېڅ غرابت نلری چه پښتو د اریائی ژبو خانکه او پښتانه د اریا د لوی تېر یوه پخه کورنۍ ده مگر د دې خبرې شواهد او دلایل پیدا کول اوس هم له ابتکاراتو څخه شمېرل کېږي او هر څوک ورسره لږه ډېره دلچسپي لري.

پښتو اریائی ژبه ده او په اریائی ژبو کېږي له سانسکرت سره ډېر قرابت لري، ځینې کسان چه په ژبو کېږي عمومي مطالعه لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوی لا پښتو او فارسی، هندی او اوستائی یا دا راز نورې ژبې د سانسکرت څانگې او ښاخونه بولي چه د اریائی جنوبي په نامه یادېږي.

که مونږ د لغاتو مقابله او مقایسه شروع کړو ډېر زیات لغتونه مومو چه په پښتو، سانسکرت او فارسی کېږي عیناً یا په لږ تغیر مستعمل دي او د دغو ژبو ډېر قرابت او نزدېوالی ثابتوي مگر کوم قرابت چه پښتو ئې له سانسکرت سره ښکاره کوي فارسی ئې په هغه اندازه نلري او د یوې عمومي مقایسې په اثر کېږي ویلی شو چه پښتو او سانسکرت پخپل مینځ کېږي ډېر قوی اخوت لري او یوه مشترک اصل ته ئې نسبت کېږي چه سړی په فارسی او سانسکرت کېږي دغه راز خپلوی نشي پیدا کولی بلکه په ښاخونو کېږي د یوې څانگې نسبت لري.

دا خبره ښائی چه یوه غټه دعوه تلقی شي مگر اثبات ئې ډېر آسانه دی او قوی شواهد پیدا کېږي چه باید دا خبره ومنل شي.

که مونږ ځینې سانسکرت لغتونه فارسی ته ورته دی او ځینې پښتو ته بلکه پدې باب کېږي د ژبې قالب او چوکاټ په نظر کېږي ونیسو یقین به وکړو چه فارسی هغه مشترک صفات چه سانسکرت او پښتو ئې لری اکثریه له لاسه ورکړیدی او په رښتیا د دې دواړو ښاخونو په مقابل کېږي دیوی څانگې مثال او حیثیت لری.

وگورئ! د تذکیر او تانیث فرق چه په پښتو او سانسکرت یا ځینې نورو اریائی ژبو کېږي شته د نن ورځې په فارسی کېږي نه لیدل کېږي. دغه اعرابی او حرفی تغیر چه په پښتو کېږي د ځینې عواملو او مغیره حروفو په سبب پېښېږي او د پښتو په گرامر کېږي زیاته

برخه لري په سانسکرت کېږي هم شته او په فارسي کېږي ئې نه وینو. فعلی صیغې هم په سانسکرت کېږي لکه پښتو زیاتې دي چه په فارسي کېږي هغومره نشته. ځنګه چه په پښتو کېږي ابتدا په ساکن عمومیت لري او په ډېرو کلماتو کېږي لمړی توری ساکن وی په سانسکرت کېږي هم دغه خاصه موجوده ده او همدغسې عمومیت لري مګر په فارسي کېږي په ساکن باندې ابتدا نشي کېدی. ځینې توري چه په پښتو کېږي شته او فارسي ئې نلري لکه: ډ، ړ، ټ، ڼ - او د پښتو په لغاتو کېږي لویه برخه لري په سانسکرت کېږي هم شته او په دغو ردیفو کېږي ډېر لغات هم لري نو ویلی شو چه د پښتو او سانسکرت لغوي قرابت هم نسبت فارسي ته ډېر قوی او مکمل دی.

ډېر لغات شته چه په پښتو او سانسکرت کېږي عیناً بې له څه تغیره مستعمل دي او په ځینو کېږي لږ څه حرفي یا حرکتی تغیر هم راغلی دی چه دلته ئې مثالونه له (۲) مادو لاندې ښودل کېږي.

الف: هغه لغتونه چه بې له څه تغیره په دواړو ژبو کېږي مستعمل دي.

پښتو	سانسکرت	فارسي
(۱) انکار	انکار	اخگر
(۲) سالو	سالو	چادر سرخ زنانه
(۳) پتنګ	پتنګ	پروانه
(۴) سنګار	سنګار	آرایش
(۵) چندن	چندن	صندل
(۶) هټی	هټی	دکان
(۷) مل	مل	همراه
(۸) کوټ	کوټ	قلعه
(۹) ګړی	ګړی	ساعت
(۱۰) لونګ	لونګ	میخک
(۱۱) نل	نل	نی
(۱۲) تالو	تالو	کام
(۱۳) ارهنډه	ارهنډه	بید انجیر

مرصع	جِراو	جِراو	(۱۴)
کمین	سنکر	سنکر	(۱۵)
فارسی	سانسکرت	پستو	
کلال	کلال	کلال	(۱۶)
نیل	نیل	نیل	(۱۷)
نيك	نيك	نيك	(۱۸)
ادینه ، شنبه	اتوار	اتوار	(۱۹)
شا - چادر زنانه	شال	شال	(۲۰)
مادگاو	غوا	غوا	(۲۱)
گاومیش	سنڀه	سنڀه	(۲۲)
تیل	تیل	تیل	(۲۳)
پتو	پتو	پتو	(۲۴)
رسن ، ریسمان	رسی	رسی	(۲۵)
خدعه	دروه	دروه	(۲۶)
اذوقه	رس	رس	(۲۶)
وزن	تول	تول	(۲۸)
آرد گندم بریان	ستوان	ستوان ، ستو	(۲۹)
سرمه چوب	سلائی	سلائی	(۳۰)
کرور (ده میلیون)	کرور	کرور	(۳۱)
شوق	تپاڪ	تپاڪ	(۳۲)
چل - فریب	چل	چل	(۳۳)
هفته باران	جری	جری	(۳۴)
جنجال	جنجال	جنجال	(۳۵)
آب، ابرو	پت	پت	(۳۶)
ماما	ماما	ماما	(۳۷)
گریبان	گریوان	گریوان	(۳۸)
آفت	آپت	آپت ^(۱)	(۳۹)

¹ - دا کلمه په سانسکرت او پستو دواړو کښې شته او یوه معنی لری څوک ئی چه له اصالت څخه خبر نه وی هغه به گمان کوی چه له عربی آفت څخه مقعنه ده - په زړه فارسی کښې هم آگفت همدغه معنی لری.

چارپائی	پلنگ	پلنگ، پالنگ
بار (دفعه)	وار	(۴۱) وار

ب: هغه لغتونه چه په پښتو او سانسکرت کښې په لږ تغیر لیدل کېږي:

دغه راز لغتونه مونږ په دوو برخو ویشو چه د لفظی او معنوی تغیر په عنوانونو بېلېږي یعنې ځینې لغات دي چه په پښتو او سانسکرت کښې ئې د تلفظ په لحاظ څه فرق پیدا کړی دی مگر معنی ئې یوه ده لکه (ډیوه) چه په سانسکرت کښې (ډیوا) ویل کېږي او معنی ئې همدغه چراغ دی چه په پښتو کښې ئې لری، مگر په لفظ کښې دومره شویدی چه (الف) یې په (ه) تبدیل موندلی او دغه راز ابدال د پښتو او سانسکرت په ډېرو مشترکو لغاتو کښې امثال او نظائر لري او د پښتو پخپل مینځکښې هم واقع شویدی یعنې (ادیره- هدیږه- اگی- هگی- ارومرو- هرورمرو) په دواړو تورو ویل کېږي.

ځینې نور لغتونه دي چه د تلفظ په لحاظ پدې دواړو ژبو کښې هیڅ تغیر نلري مگر د معنی په اعتبار ئې څه تحول قبول کړی وی لکه: (کال) چه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې په یوه تلفظ موجود دي خو په معنی کښې ئې د تخصیص او تعمیم له حیثه فرق پیدا کړی دی ځکه چه کال په سانسکرت کښې مطلق (وخت) ته وائی او په پښتو کښې د فارسی سال په معنی دی چه یوې محدودې او معینې زمانې ته ویل کېږي او عمومیت ئې په تخصیص بدل شویدی.

د پښتو کله هم له کال څخه اخستل شویدی او له (نور کله) یا (هر کله) څخه هم معلومېږی چه کله د مطلق وخت په معنی استعمالېږي او په تکراری صورت کله کله هم دغه معنی لری.

هر کله چه دا دواړه رازه لغتونه وپېژندل شوه اوس ئې نمونې او مثالونه وگورئ!

غر: دا لغت په همدغه معنی په سانسکرت کښې (گر) ویل کېږی چه په فارسی ئې (کوه) بولي- دا دوه توری (غ- گ) په پښتو لغاتو کښې هم یو په بل بدلېږی لکه: کارغه، کارکه- پرتوگانس، پرتوغانس او په سانسکرت کښې نور هم ډېر لغتونه پیدا کېږي چه له پښتو څخه ئې د همدغه تورو د ابدال په سبب لږ لفظي تغیر پیدا کړی او معنی ئې هماغه ده چه په پښتو کښې ئې لري، لکه چه له روستیو مثالو څخه پخپله معلومېږی.

جغ: په سانسکرت کښې (جگ) ویل کېږي او همدغه معنی لری په فارسی ئې (یوغ)

بولي.

گرونج: چه په پښتو کېږي د کړيو ايسودلو ځای ته وائي او په فارسي ئې (گروچي) بولي په سانسکرت کېږي ورته (غرونجا) وائي.

غوندي: دا لغت هم په سانسکرت کېږي (گون) وايه شی او همدغه معنی لري چه په پښتو کېږي ئې غوندي لری او په فارسي ورته (گونی) وائي چه د غلو او دانو اچولو مخصوص ظرف دی.

د دی کلمی روستی توری (د - ی) هم له هماغه لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالی او کموالی ئې په ځینو لغاتو کېږي گورو مکر د معنی په تغیر کېږي ئې څه تاثیر نه وی کړی.

گونگری: په سانسکرت کېږي (گونکنی) همدغه معنی لری چه وبشپدلی حبوبات ورځني مراد دی.

گن^(۲): د انبوه په معنی دی چه په سانسکرت کېږي (غن) ویل کېږي.

کنډ: په سانسکرت کېږي (خند) او په فارسي کېږي ورته (گند) وائي چه (خ، ک) پکښي یو له بله بدل شويدي، او نور مثالونه هم لری.

کت: دا لغت هم په سانسکرت کېږي (خت) لوستل کېږي چه په فارسي کېږي ورته چارپائی وائي.

ماکو: چه په فارسي کېږي هم مستعمل دی او د جولایانو مخصوصه آله ده په سانسکرت کېږي ورته (ماخو) وائي او همدغه معنی لری.

لوخړه: په پښتو کېږي زیات او غلیظ دود ته ویل کېږي چه په سانسکرت کېږي (لوخ) ورته وائي او ویلی شو چه (لوکی) هم له (لوخ) سره اشتقاقی مناسبت لري.

سنگتیا: په سانسکرت کېږي (سنخیا) همدغه معنی لری چه په پښتو کېږي ئې سنگتیا لری او دواړه د یوی ریشی څخه ماخوذ معلومیږي^(۳).

شونډه: د سانسکرت (هونډ) همدغه معنی لری چه په پښتو کېږي ئې شونډه لری او په فارسي ورته لب وائي.

گاوندی: دا لغت په سانسکرت کېږي (گاوندی) ویل کېږي چه په فارسي ئې همسایه بولي^(۴).

²- له دغو پنځو مثالو څخه معلومیږي چه (غ، گ) په پښتو او سانسکرت کېږي ډېر ځایونه بدل شويدي.
³- د سانسکرت او پښتو له دی څو لغتونو لکه: کت، خت- کنډ، خند- ماکو، ماخو- سنگتیا، سنخیا- لوگی، لوخ- څخه معلومیږي چه (ک، خ، گ) په دی دواړو ژبو کېږي د ابدال ډېر مثالونه لری.
⁴- شونډه او هونډ- گاوندی او گاوندی د (ت-د) ابدال په پښتو او سانسکرت کېږي نښی.

واټ: د جادي او لاري په معنی دی چه په سانسکرت کښې ورته (باټ) وائي.
والی: چه حینې پښتانه ئې له غور سره یو حای هم استعمالوی او غور والی ورته وائي په سانسکرت کښې ئې (بالی) بولي⁵.

بن: په پښتو کښې ځنگله ته وایي چه په سانسکرت کښې (بن) همدغه معنی او لږ لفظي تغیرلري- په زره فارسي کښې بن باغ ته وایي او بنوان باغوان ته ویل کیږي.
لس: دا کلمه چه یو مخصوص عدد ته وائي په سانسکرت کښې ورته (دش - دس) ویل کیږی- لس او دش که څه هم په ظاهر کښې لری ښکاره کیږي ځکه چه یو توری ئې هم سره شریک نه دی مگر څوک چه د حروفو تغیر او تبدیل سره اشنا وي هغه به یقین وکړی چه دا دوه لغتونه په اصل کښې یو لغت دی او څه ډېر لږوالی نلری ځکه چه (ش - س) هر وخت یو په بل بدلېږي او ډېر مثالونه لري چه د لغوی څېړنې د بدلېدونکو تورو له عنوان لاندې وښودل شوه.

همدارنگه (د - ل) هم په حینې پښتو او فارسی لغاتو کښې داسې معلومیږی لکه چه یو په بل بدل شوی وی لکه (لیدل، دیدن- لاس، دست- پلار، پدر) او داسی نور...
په پښتو او سانسکرت کښې هم دغه دوه توری سره بدلېږی لکه چه له دې وروستی مثال څخه هم معلومیږی.

لېور: په پښتو کښې د مېړه ورور ته ویل کیږي چه په سانسکرت کښې (دیور) ورته وائي چه له پښتو سره یې د (د - ل) له ابدال څخه نور څه فرق نلري.

جنى: په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (دختر) لري مگر په سانسکرت کښې ئې لږ معنوی تحول کړی او بې له کوم حرفی تغیره ښځې ته جنى وائي یعنی دی لغت په پښتو او سانسکرت کښې یوازې معنوی تحول کړی او توری ئې په یوه حال پاته دی.

ناوی: دا لغت چه د عروس په معنی دی او په یوه مخصوص وخت او حال کښې ښځې ته وایه شی په سانسکرت کښې دیوه توری په تبدیل یعنی (ناری) مطلق ښځې ته وائي او تعمیم لری.

شپه: په سانسکرت کښې (شپا) ویل کیږي چه په فارسی ورته شب وائي- دغسې مثالونه چه په پښتو کښې دیوه لغت اخر توری (ه) وی او په سانسکرت کښې په الف ویل

⁵-والی او بالی- واټ او باټ د (و-ب) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښکاره کوی- دا دواړه توری د پښتو پخپل کور کښې هم یو له بله بدلېږی لکه ویاله، بیاله- وېره، بېره یا داسی نور.

کبړی. یعنی روستی توری الف وی زبنت ډېر دي چه ځینې نمونې ئې په روستیو مثالو کبې ښودل کبړی.

پاره: چه په پښتو کبې د سیماب په معنی دی په سانسکرت کبې (پارا) ویل کبړی.
ډیوه: چه د چراغ معنی لری په سانسکرت کبې ئې (ډیوا) بولي.
پنجره: چه په فارسی کبې ورته قفس وائي په سانسکرت کبې (پنجرا) لوستل کبړی.
پوره: د مکمل او تام په معنی دی په سانسکرت کبې (پورا) وایه شي.
مېله: دا لغت چه په پښتو او فارسی دواړو کبې یو راز مستعمل دی په سانسکرت کبې په همدغه معنی (میلا) ویل کبړی.

تامبه: په پښتو کبې سوته وائي چه په سانسکرت کبې ورته (تامبا) وائي.
تاڼه: چه په پښتو کبې عام او معروف لغت دی په سانسکرت کبې (تهانه) ویل کبړی او همدغه معنی لري.

دغه راز مثالونه چه یو لغت په سانسکرت کبې په (ه) ویل کبړی او په پښتو کبې (ه) له تلفظ څخه لوبدلی وي ډېر دي چه نمونې ئې په روستیو مثالو کبې ښیو.
سمبالول: د انتظام معنی لري چه سامانول هم ورته وائي، په سانسکرت کبې په لږ لفظي تغیر (سمبالنا) همدغه معنی لری یعنی وروسته تر (ب) یو بل توری لری چه هغه (ه) ده مگر پوره تلفظ پرې نه کبړی.

لکه چه په پښتو کبې د مصدر روستی توری (ل) وي په سانسکرت کبې (نا) د مصدر علامه ده لکه (پال) چه (پالنا) ویل کبړی.

سد: اصلی معنی ئې عقل او هوش دی که څه هم ځینی پښتانه ئې په بله معنی استعمالوی لکه چه وائي: بی سده غوښې وې- او غرض ئې ډېروالی یا ښه والی وی- په سانسکرت کبې هم په همدغه اصلی معنی (سده) مستعمل دی چه په اخر توری یعنی (ه) پوره تلفظ نه کبړی.

موټ: چه د حبوباتو یو قسم دی او ځینو حیواناتو ته ورکول کبړی په سانسکرت کبې (موټه) په خفیفه (ه) ویل کبړی.

مېښه: په سانسکرت کبې (مهینس) لوستل کبړی.

پاله: چه په پښتو کبې ورته (کرکی) هم وائي چه له کرلو څخه ماخوذ معلومبړی په سانسکرت کبې (پهال) ورته وائي.

پلی: چه په پښتو او فارسی دواړو کښې په یوه معنی مستعمل دی په سانسکرت کښې (پهلی) همدغه معنی لري.

پېړی: دا لغت د پښتو پخوانی لغت دی چه د څوکۍ په شان یوه واړه کټکی ته ویل کېږي لکه چه رحمان بابا وائي:
د پالنګ او د پېړی حاجت څه نشته
د یارانو نشستن د زړه په تخت دی
په سانسکرت کښې هم (پېړه) همدغه شی دی، او ډېر لږ لفظي تغیر لري یعنی یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

میاست: چه ځینی پښتانه ئی (میاشت) بولی په سانسکرت کښې (ماس) ورته وائي-
روستی توری یعنی (ت) خو مونږ دمخه وویل چه وروسته تر (س) او ځینی نورو تورو زیاتېږی او اساسی حرف ورته نه ویل کېږی (ی) هم یو غیر اساسی حرف دی چه د کلماتو په بېلولو او پردی کولو کښې ئی کموالی او زیاتوالی څه تاثیر نلری.

نمر: په پښتو کښې (نمر، نمر، مر) همدغه یوه شی ته وائي چه په فارسی او سانسکرت کښې ورته (مهړ) وائي او د پښتو (مر) ورته ډېر نږدی معلومېږی بلکه یو شی بلل کېږی ځکه چه دغه (ه) په سانسکرت کښې ډېر خفیف تلفظ لری لکه چه مخ کښې مو هم وویل او ډېر مثالونه مو راوړل چه د پښتو او سانسکرت ډېر مشترک لغتونه د دغسی (ه) په کموالی او زیاتوالی لږ څه فرق پیدا کوي.

اوچت: په سانسکرت کښې ئی اوچت لری- د پښتو (چت) چه د سقف معنی لری هم له اوچت څخه اخستل شویدی.

ځنگل: چه په فارسی ئی جنګل بولی په سانسکرت کښې هم ورته (جنګل) وائي-
دغه راز نور کلمات هم شته چه په پښتو کښې په (خ) او په سانسکرت کښې په (ج) ویل کېږي چه ځینی نمونې ئی دلته ښیو:

ځمکه: چه محکه هم ورته وائي په سانسکرت کښې ئی (جماه) بولی او د (خ-ج) ابدال په دې دواړو ژبو کښې ښی.

ورخ: دا لغت په پښتو کښې یو بل صورت هم یعنی (روح) هم لوستل کېږی او ځینی پښتانه ئی (وریخ) هم بولی چه په دوو لهجو کښې (و) د مخه دی او په یوه لهجه کښې (ر) د مخه ده، په سانسکرت کښې (روح) په همدغه معنی دی چه لکه (ځمکه) د (خ، ج) ابدال ښی.

ژبه: په دې لغت کېنې درې لهجې موجودې دي چه څوک ئې (ژبه) او څوک ئې (زبه) او ځینې (جبه) وائي- په سانسکرت کېنې هم دا لغت په دوو لهجو لیدل کېږي یعنې (جبه) او (جوها) دواړه تلفظونه پکېنې شته لکه چه په فارسی کېنې (زبان) او (زبون) دوه تلفظ پکېنې موجود دی نو د پښتو دا یوه لهجه (جبه) له سانسکرت سره زیات قرابت او نزدیوالی لري.

سل: چه یو معین عدد دی او په فارسی ئې (صد) بولي په سانسکرت کېنې ورته (ست) وائي چه د (ت- ل) په ابدال ئې یو له بله فرق پیدا کړیدی لکه چه د پښتو (ست) او د فارسی (سلا) هم همدغه راز فرق لري او ویلی شو چه په پښتو کېنې (پلار) او په سانسکرت کېنې (پتری) هم د دغه ابدال مثال دی.

اوسپنه: په سانسکرت کېنې ورته (ایس) وائي او معلومېږي چه د دواړو لغتونو اصل یو دی.

نوم: لکه چه په فارسی ئې (نام) بولي په سانسکرت کېنې هم (نام) ورته وائي چه له پښتو نه څه ډېر لږ بوالی نلري.

نوی: په فارسی او سانسکرت دواړو کېنې ورته (نو) وائي او ویلی شو چه د پښتو (ناوی) به هم له نوی څخه ماخوډوي ځکه چه هغه هم نوی کاله ته راځی او هر څه ئې نوی وي.

نژدی: چه نژدی هم وائي او په فارسی ئې (نزدیک) بولی په سانسکرت کېنې (نید) ویل کېږي.

درې: په سانسکرت کېنې (تری) ویل کېږي او بې له دې نه چه (د- ت) پکېنې یو له بله بدل شویدی نور څه فرق نلري- دغه راز ابدال د پښتو پخپل کور کېنې هم شته لکه زبات او زباد- د فارسی (مادر) او د سانسکرت (ماتری) هم د همدغه ابدال مثال دی. اوبه: په سانسکرت کېنې ورته (اپ) وائي.

برېت: چه په فارسی ئې (بروت) بولي په سانسکرت کېنې ورته (بهرودت) وائي چه یو له بله ماخوډ معلومېږي.

کوتره: د فارسی (کبوتر) د پښتو کوتره او د سانسکرت (کبوت) درې واړه داسې لغتونه دي چه اصل ئې یو معلومېږي.

نوځ: دا کلمه هم په سانسکرت کېنې (نکه) ویل کېږي چه په اخر توری باندي پوره تلفظ نه کېږي.

مستی: په فارسی ئې (ماست) بولي او په سانسکرت کبې ورته (مستو) وائي چه هېڅوک ئې له نزدېوالی سترگی نشی پتولی.

شولي: په سانسکرت او فارسی کبې ئې (شالی) بولي.

پنه: چه په فارسی ئې (پایزار) بولی د سانسکرت له (پنهی) سره ډېر نزدې بنکاري.

تبه: په سانسکرت کبې ورته (تپ) وائي چه په پستو کبې د حرارت په معنی دی او ویلی شو چه (تبه) او (تپ) به یو له بله جوړ شوی وي.

تپوس: څوک چه د دې لغت له اصل څخه خبر نه وي بنائي چه هغه دا گمان وکړي چه له عربي (تفحص) څخه جوړ شوی او مفغن شویدی مگر حقیقت داسې نه دی حکه چه دا لغت په اریائي ژبو کبې مشترک اصل لری چه په سانسکرت کبې (تپاس) په فارسی کبې (پرس - پراسان) او په پستو کبې تپوس ویل کېږي مگر هغه قرابت چه تپوس او تپاس یو له بله لری فارسی ئې ورسره په هغه اندازه نلري.

پرو: یا برهو چه گرم او تاوده باد ته وائي په سانسکرت کبې ورته (پروا) وائي چه د فارسی (پروان) او د پستو (پرمان) هم له همدغې ریشې ماخوذ معلومېږي.

دوری: چه کرد او خاکباد ته ویل کېږي په سانسکرت کبې (دهور) ورته وائي.

چتری: په سانسکرت کبې ئې (چهتری) بولی او یوه خفیفه (ه) پکبې زیاته ده.

خر: چه ځینی پستانه ئې (خر) وائي په سانسکرت کبې (چر) ویل کېږي.

چرک: په پستو کبې هغه حیوان ته وائي چه په وچولی کبې سپینوالی لری او ځینی پستانه ئې (چرگی) هم بولی چه په سانسکرت کبې ورته (چرکا) وائي.

خوم: لکه ځمکه چه په سانسکرت کبې (جماه) بولی خوم ته هم په سانسکرت کبې (جمای) وائي.

پالل: دا مصدر په فارسی په پرورش نمودن باندې ترجمه کېدی شی چه په سانسکرت کبې (پالنا) همدغه معنی لری. هر کله چه په دې لغت کبې د پرورش او تربیت معنی پرته ده نو سړی ویلی شی چه د (پلار) کلمه به هم له همدغې کلمې څخه جوړ شوی وی.

ډله: د جمعیت په معنی ده او په سانسکرت کبې په ډېر لږ لفظی تغیر (ډل) ویل کېږي او همدغه معنی لري.

مور: دا لغت هم په ډېرو اريائی ژبو کېښې په لږ لفظي تغير ليدل کېږي اوويلی شو چه د سانسكرت (ماتری) د انگلیسی (مدر) د فارسی (مادر) او د پښتو (مور) له يوه اصل څخه جوړ شويدي.

پلار: په سانسكرت کېښې ئې (پتری) او په فارسی ئې (پدر) بولي.

سا: په سانسكرت کېښې (سانس) د همدغه معنی لری.

سکه: د عیاني په معنی دی یعنی هغه ورور یا هغی خور ته ویل کېږي چه له مور او پلاره وی او په دواړو اصلونو کېښې شریک وی- په سانسكرت کېښې (سکا) هم همدغه معنی لري او خپله اشتقاقی علاقه ورسره ښی.

پانه: چه په فارسی (برگ) بولی په سانسكرت کېښې ورته (پنا) وائي.

هنجه: په سانسكرت او فارسی دواړو کېښې ئې (هنگ) بولي.

مر: چه ځینی پښتانه ئې مک لولی او مؤنث ئې مېره او مېکه راځی په سانسكرت کېښې ورته (میخ) وائي چه لکه سنکتیا او سنخیا د (ک - خ) ابدال ښی.

منل: په سانسكرت کېښې (مانا) د منلو په معنی دی او لکه چه د پښتو مصدرونه په (ل) تمامېږي د سانسكرت مصادر په (نا) باندی اتمام مومی لکه (سمبھالنا) او (پالنا) چه د سمبھالولو او پاللو په شان مصدرونه دی او په هماغه معنی دی.

مندری: دا لغت که څه هم اوس دومره ډېر نه اړوېدل کېږي او زیات پښتانه (والی) یا غور والی- ورته وائي مگر د پښتو صحیح لغت دی چه له محاورې نه لاتر اوسه نه دی لوېدلی او اوس هم ځینی پښتانه وائي چه په غور کېښې ئې مندری- اچوم او د ځینو ښځو نوم مندری- وي ځکه چه په پښتو کېښې د اکثرو ښځو نومونه لکه: اوری، غوتی، یا داسی نور ... د زیوراتو او ځانو له اقسامو څخه وی او مندری- هم په همدغه لحاظ د ښځو نوم اېښودل کېږي په سانسكرت کېښې (مورندی) هم همدغه معنی لری او دواړه د یوی ریشې څخه ماخوذ ایسی.

نته: یا نتکی- چه په پزه کېښې ځورندېږي او پښتانه ئې زښت ډېر خوبسوی او مینه ئې پرې راځی لکه چه له دی لنډی- نه معلومیږي:

ستا په نتکی- کېښې شیطان ناست دی هره شېبه مې ستا خوځکی- ته لمسوپنه

په سانسكرت کېښې ئې هم (نته) بولي چه په تلفظ کېښې ئې ډېر لږ فرق محسوسیږي.

ندرور: چه په فارسی ئې (نور) بولي په سانسكرت کېښې ورته (نند) وائي او دری واړه لغتونه د یوی کورنی- معلومیږي.

لېمبو: په سانسکرت کېنې ئې (نېبو) بولی چه له لېمبو او لېمو سره ډېر نزدېوالی لري.
کوډی: د سحر او جادو په معنی په پښتو کېنې مشهور لغت دی او هغه څوک چه دا
کار کوی (کوډگر) ورته وائي- په سانسکرت کېنې (کده) د کوډو په معنی دی او په ریشه
کېنې ورسره ډېر نزدی اېسي.

کوهی: دا لغت په سانسکرت کېنې (کوا) ویل کېږی او د (چاه) په معنی دی.

کازره: چه حینی پښتانه ئې (زردکه) بولی په سانسکرت کېنې (کاجر) ویل کېږي.

مخ: په لږ لفظی تغیر سره په سانسکرت کېنې مخ ته (موخ) وائي چه یو له بله ماخوذ

معلومېږي.

له دی پورتنیو مثالونو څخه به د پښتو او سانسکرت لغوی قرابت تر یوه حده ښکاره
شوی وی- که مونږ د پښتو ژبې خپلوی له حینی نورو آریائی ژبو سره مقایسه کړو ښائي
چه حینی لغتونه به پیدا کړو چه د پښتو او یوی بلی آریائی ژبې قرابت وښيي مگر په دغه
اندازه نه ځکه چه ژبې هم لکه ملل او اقوام پخپل مینځکېنې متفاوت قرابت لری او د
همدغه قرابت په اندازه په لغاتو او عمومی صفاتو کېنې هم خپل نزدېوالی او شباهت
ښيي. په هغه اندازه چه آریائی ژبې پخپل کور کېنې یو له بله خپلوی لری له سامی ژبو
سره ئې نه لري مگر څه نه څه نزدېوالی پکېنې لېدل کېږي او داسی نه کېږي چه یو له
بله په هېڅ شی کېنې شباهت ونلری.

کوم قرابت چه آریائی ژبې یو له بله لري هغه هم متفاوت دی. هغه کسان چه په ژبو
کېنې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان ورته ویل کېږی هغوی په آریائی ژبو کېنې
پښتو، سانسکرت، فارسی، اوستا، او حینی نورې ژبې یو له بله ډېرې نژدی گڼی او ډېره
خپلوی ئې ښيي.

پښتو او فارسی:

په پښتو او سانسکرت خو څه نه څه خبرې وشوې اوس به د پښتو او فارسی لغوی
نزدېوالی او قرابت لږ څه څرگند کړو ځکه چه دا دواړه ژبې هم لکه نورې آریائی ژبې
پخپله مینځکېنې قرابت لری چه حینی لغات په دواړو ژبو کېنې عیناً بې له تغیر او تبدیله
مستعمل دی او حینی په لږ لفظی یا معنوی تغیر مشترک معلومېږی چه دلته ئې حینی
نمونې او مثالونه ښیو:

سور: لکه چه په پښتو کښې یوه مخصوص رنگ ته وائي او د پښتو په محاوره او قاموس کښې اصلي حای لري، په فارسی قاموس (برهان قاطع) کښې هم په همدغه معنی قید دی. د همدی لامله (سور گل) گل سوری بولي او (لاله سوری، شراب سوری) په همدغه لحاظ ویل کېږی.

تلوسه: دا لغت د اضطراب او ناقراری او زیات انتظار په معنی د پښتو په محاوره کښې مستعمل دی او په فارسی قاموس کښې هم په همدغه معنی قید دی که څه هم د نن ورځې په فارسی تحریر او ادبیاتو کښې ئې نه مومو.

جغندر: د لبلبو په معنی په پښتو او فارسی دواړو کښې شته او هېڅ فرق نلری- هر کله چه په پښتو او فارسی کښې ډېر لغتونه لکه: گل، آسمان، باد، هوا او داسې نور په یوه معنی مستعمل دي چه ځینې د دې دواړو ژبو د اختلاط او کېدون په سبب او ځینې د اصل او اساس د قرابت او نزدېوالی له کبله په دواړو ژبو کښې په مشترک ډول ویل کېږي نو دغه برخه به پرېږدو او هغه مثالونه به وښیو چه په دواړو ژبو کښې په څه لفظی تغیر مستعمل دي او داسې معلومېږي چه دواړو صورتو له یوه اصل څخه تحول کېږدی لکه دا لاندینی مثالونه:

سپین: دا لغت په فارسی کښې (سپید) لوستل کېږی چه له سپین څخه ماخوذ معلومېږی.

رسی: له رسن سره چه په فارسی کښې ریسمان هم ورته وائي لغوی قرابت لری. تېر: په فارسی کښې (تبار) هم په همدغه معنی دی او د دواړو لغتونو اصل یو ښکاری. باتنگن: چه په پښتو کښې بانجانو ته وائي په فارسی کښې (باتنگان) هم همدغه معنی لری لکه چه په برهان قاطع کښې قید دی.

سکاره: چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (ذغال) وائي په فارسی قاموس کښې (سکار) په همدغه معنی قید دی.

کت مت: په فارسی کښې (کت مت) همدغه معنی لری لکه چه په پښتو کښې ئې کت مت لری.

مرغه: د فارسی (مرغ) سره په معنی کښې یو والی او په لفظ کښې نزدېوالی لری. غور: په برهان قاطع کښې (غول) د غور په معنی لیکل شویدی او د (اسبغول) په تحلیل کښې هم ویل شویدی چه د دغه بوتی پانی هم لکه د آس غورونه داسی وی نو ځکه ورته اسبغول وائي یعنی دا لغت ترکیبی لغت دی چه یو جز ئې اسپ او بل جز ئې (غول) دی.

غویی: یا غوا چه د نن ورخې په فارسی کښې ورته (گاو) او (مادگاو) وائي په حینو فارسی قاموسونو کښې (غاو) هم په همدغه معنی لیکل شوی نو ویلی شو چه (گاو) هم له (غاو) څخه جوړ شویدی چه هغه له (غوا) یا غویی څخه ماخوذ معلومیږي (غ- گ) هم په ډېرو لغتونو کښې یو په بل بدلېږي لکه چه د سانسکرت او پښتو لغاتو په بحث کښې ئې ډېر مثالونه وښودل شوه.

غر: چه حینی پښتانه ئې (غگ) بولي په فارسی کښې هم یو لغت شته چه غگ ته ډېر نزدی معلومیږي حکه چه (غاك) په فارسی کښې یوه خاص اواز ته وائي لکه چه برهان قاطع لیکي: غاك بر وزن خاك اواز و بانگ کلاخ را گویند.

گبین: په فارسی کښې انگبین همدغه معنی لری او د دواړو لغتونو اصل یو معلومیږي.

انگېرل: د پښتو مستعمل مصدر دی چه د پنداشتن معنی لری او ډېری صیغې ورخني جوړېږي - په فارسی کښې - (انگاریدن) همدغه معنی لری او همدغه راز مصدر دی.

بور: په پښتو کښې یو قسم رنگ دی چه سور والی ته مایل وی مگر په فارسی کښې بور هغه اس ته وائي چه رنگ ئې سور والی ته مایل وي.

بوزه: په فارسی کښې هغه شرابو ته وائي چه له اوږو، وریجو او اربشو جوړ شوی وی او د مېوی معنی هم لری لکه چه د ژبې د پوهانو څخه یو تن وائي چه (خربوزه) له دوو جزو څخه مرکب لغت دی چه (خر) د لوی په معنی دی او (بوزه) میوی ته وائي نو د خربوزی معنی لویه او غټه مېوه ده- په سانسکرت کښې هم دا لغت همدغه معنی لري.

په پښتو کښې د حینی عیاشو خلقو په باب کښې ویل کېږي چه خپل مال ئې بنگ و بوزه کړ چه بوزه پدی حای کښې د مېوی او شرابو دواړو معنی ورکوی- د پښتو په حینې پخوانیو کتابو کښې دا لغت د شرابو په معنی هم مستعمل دی لکه چه په تاریخ مرصع کښې یو حای د یوه بد سړی د قتل په واقعه کښې لیکي چه پس له مرگه ئې بوزه له خولی او پزې راووتل او قصد ئې شراب دی.

لوخ: چه په فارسی کښې ورته (لج) وائي دواړه له یوه اصل څخه ماخوذ معلومیږي حکه چه (خ، چ) ډېر حله یو په بل باندی بدلېږي. په فارسی کښې (لوت) هم د لوخ معنی لری او (ت، خ) هم یو له بله بدلېږي لکه: (څښتن، تښتن، تښتېدل، څښتېدل).

سور: په مجهول و او چه حینی پښتانه ئې سپور هم بولی د فارسی له (سوار) سره پوره لغوی قرابت لری- په فارسی کښې (اسوار) هم د سوار په معنی دی او په حینې

قاموسو کښې قيد شویدی. احتمال لری چه دا لغت له (اس) او (وار) څخه مرکب وی او په اصل کښې (اس وال) وی چه وروسته (اسوار) او بیا سوار شوی دی.

لوغل: په پښتو کښې د لوشلو معنی لري او په لغاتو کښې هم لیکل شویدی چه په فارسی کښې (لوغیدن) هم په همدغه معنی راځی او له لوغل سره ډېر نزدېوالی ښی. درغل: دا لغت په پښتو کښې د چل او حیلې په معنی دی او درغلی چالباز او حيله گړ سړی ته ویل کېږی چه په فارسی کښې (دغل) عیناً همدغه معنی لری او درغل ته ډېر نزدی ښکاري.

اندېر: په فارسی کښې (اند) او (اندک) لږ شي ته وائي او په پښتو کښې اندېر د وړک او نایاب په معنی راځي.

دغه راز ډېر لغتونه په پښتو او فارسی کښې مومو چه په ډېر لږ لفظی تغیر په دواړو ژبو کښې ویل کېږي او په معنی کښې یو له بله هیڅ فرق نلری لکه: آب، اوبه- خور، خواهر- راغ، راغه- ستر، سترگ- تریخ، تلخ- لېور، ایور- حنکل، جنگل- او داسی نور... چه مونږ ئې د زیاتوالی او ډېروالی له کبله ټول مثالونه نه راوړو او په همدغو څو نمونو باندې اکتفا کوو.

که مونږ: د فارسی لغات سره له ټولو رنگونو او متعددو لهجو له نظر لاندې ونیسو ډېر داسې لغات پیدا کولی شو چه له پښتو سره په ریشه کښې شریک یا له پښتو نه ماخوذ دي لکه (گاو) چه په فارسی کښې په یوه بل صورت یعنی (غاو) هم شته چه له غوا او غویی سره ښکاره قرابت لری بلکه له پښتو نه اخستل شویدی حکه چه دغه ماده په پښتو کښې متعدد صورتونه لری او خپل اصالت ثابتوی.

یا لکه (گوش) چه په فارسی کښې (غول) هم ویل کېږی چه له (غور) ځنې جوړ شوی دی او ویلی شو چه گوش هم له (غول) او غور څخه ماخوذ دی حکه چه (غ، گ) زښت ډېر سره بدلېږی او د یوه توری مثال لری.

دلته باید دا هم ووايو چه په فارسی کښې هم ځینی لغتونه لکه د پښتو بعضی لغات متعدد صورتونه او زیات رنگونه لری یعنی لکه چه په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) څو رازه ویل کېږي د فارسی هم اکثر لغات په مختلفو لهجو سره لوستل کېږی چه د فارسی قاموسونه دا حقیقت په ښه شان ثابتوی او په یوه لغت کښې څو صورتونه لکه (نیلوفر، لیلوفر، لیلوبر، لیلوپل) راته ښی او لکه د پښتو (ویاله- بیاله) په فارسی کښې هم (تراویدن- ترایدن) د ترشح په معنی ښکاره کوی.

په فارسی کېنې هم د تورو د ابدال په اثر کېنې یو لغت لکه: کاپار او کاپال د اثاث البیت په معنی دوه صورتونه لری مگر د نن ورځې په لیک او تحریر کېنې له څو مختلفو صورتو څخه یو صورت انتخاب شوی او یوازی (نیلوفر) ویل کېږی ځکه چه دا د ژبو عادت دی چه وروسته تر نضج او پوخوالی په لیک او تحریر کېنې یوه معیاری لهجه پیدا کوی او له هغه ابتدائي تشت او اختلاف څخه را اوزی. مونږ ډېر فارسی لغتونه په قاموسونو کېنې په مختلفو شکلونو کورو چه نن ورځې په تحریر کېنې ئې نه وینو یعنی ټول (ماه) لیکي او هیڅوک (ماح) نه لیکي- همدارنگه د (گستاخ) په حای (استاخ) او د (افراستن) په حای (افراختن) څوک نه وائی- په هر حای او د هر چا په لیک کېنې (انبوه) او (اندوه) په همدغه یوه ډول لیدل کېږی او هېڅوک (انبه) یا (انده) نه لیکي او نه د (زغال) په غوض (ژکال) لیکل کېږی که څه هم قاموسونه ورځنی دک دي او ډېر مثالونه لری ځکه چه د فارسی لیک هغه ابتدائي مرحله طی کېږده او لیکوال ټول په یوه لاره روان شویدی هسې نه چه څوک (غراش) او څوک (خراش) ولیکي یا ځینی (دغل) او ځینی نور (دگل) غوره کړی او په لیکلو کېنې متعددي لاري جوړې کاندې.

که سړی د فارسی لیک او تحریر ته ځیر شی دغه راز اختلافات به ډېر پیدا کړی او بې له ځینو مثالونو لکه: نوشت، نبشت، بخشود، بخشید- افتاد، افتید- اکنون، کنون- رساند، رسانید- نور اختلافات نه لیدل کېږی مگر داسی هم نشو ویلی چه د لهجې اختلاف پکېنې بیخي نشته.

لکه چه په پښتو کېنې بدلېدونکو تورو یا لوېدونکو او حای بدلونکو تورو یوه لغت ته څو صورته او څو رنگه ور کېږدی، په فارسی لغاتو کېنې هم دغه کار شویدی چه د نن ورځې په تحریر کېنې لږ او په قاموسونو کېنې زیات تر نظر تېږی لکه: لویا، لویا- کتاره، کتاله- افراختن، افراستن- بان، بام- غلیواژ، غلیواج- انجغ، انجوغ- بوزه، یوزه- اسوار، سوار- کالب، قالب- افروز، فروز- تگاب، تگاو- گرختن، گریختن- ایاس، ایاز- غراشیده، خراشیده- یا داسی نور ...

که مونږ د فارسی کرامر ته ښه ځیر شو او د هر مصدر تصریفات په نظر کېنې ونیسو دا به راته څرگنده شي چه د پښتو د ځینې مصادرو فعل حال چه له ماضی څخه مخالف وی په فارسی کېنې هم امثال او نظایر لري نو دا چه ځینې کرامر لیکونکي دغه راز افعالوته په پښتو کېنې په دوه مصدرونه قایلېږی چه یوه ته مستعمل او بل ته غیر مستعمل وائی یعنی د دې لامله چه د (تلل) فعل حال (ځی) راځی نو ځل یو غیر مستعمل مصدر گنی په فارسی کېنې هم دغه مشکل پېښ دی او شته مگر تر اوسه ورته څوک یا متوجه شوي نه

دي يا چا اهميت نه دی ورکړی او په پښتو کې خوشې په خوشې دا خبره دومره غټه شوېده چه د گرامر د تشنت اوبی نظمې لوی د لیل کڼل کېږي.

لکه چه په پښتو کې د (الوتل) له مصدر څخه فعل حال (الوزی) جوړېږی یا له (وتل) څخه (اوزی) او له (پرېوتل) څخه (پرېوزی) جوړېږی په فارسی کې هم له (ساختن) څخه (میسازد) او له (باختن) څخه (میبازد) جوړېږی او نور مثالونه هم لری لکه: دوختن، میدوزد- تاختن، میتازد- گریختن، میگریزد- افروختن، میافروزد- یا داسی نور...

پدی ټولو مثالونو کې فعل حال له ماضی څخه مخالف دی او سړی ویلی شی چه دغه د (ت، ز) ابدال لکه چه په پښتو کې لیدل کېږی په فارسی کې هم شته چه باید هلته هم سړی په دو مصدرونو قایل شی یعنی له (تاختن) سره (تازیدن) او له (باختن) سره (بازیدن) دوه پالتو مصدرونه هم قبول کړو. هر کله چه زما د بحث اصلی موضوع فارسی نشی کېدای او پدی حای کې یو ضمنی اهمیت لري نو په دېرو خصوصیاتو کې ئې بحث نشم کولی او نه ئې په جزیاتو کې داخلېدلی شم.

د همدی لامله بېرته پښتو ته را گرزوم او غواړم چه ترکیب او اشتقاق باندی لږ رڼا

واچوم.

ترکیب او اشتقاق

هغه کسان چه د ژبو په شاوخوا کښې علمی او عمومی مطالعات لری او د ژبو پوهان بلل کېږی هغوی وائی چه د انسان لمړی کلمات اسماء او نومونه و چه وروسته ورځنې افعال او بیا حروف او روابط پیدا شویدی نو ویلی شو چه انسان پخپل لمړی تلفظ کښې نومونه او بسیط کلمات استعمالول او په دغو کلماتو کښې به هم شفوی حروف زیات و. د دې خبرې تصدیق اوس هم واړه اطفال او کوچنیان په ښه شان کوی ځکه چه هغوی هم لمړی ځل په شفوی حروفو او ډېرو بسیطو کلماتو تلفظ کوی او وروسته بیا په غټو الفاظو او ثقیلو حروفو شروع کوی. نو په دغه اعتبار سړی ویلی شی چه په هره ژبه کښې لمړی ځل واړه الفاظ پیدا شویدی او وروسته بیا له هغو الفاظو څخه نور لفظونه د ترکیب او اشتقاق په ډول جوړ شویدی چه که سړی لږ دقت وکړی او د کلماتو ریشې او نیلی ولټوی ډېر لغتونه یو له بله ارتباط او نزدېوالی لري- ډېر داسې لغتونه پیدا کېږی چه په ظاهره بسیط معلومېږی مگر هغه په حقیقت کښې مرکب وي، ډېر داسې لغات شته چه سړي ته په سر سړی نظر داسې ایسی لکه چه له کوم بل لغت سره هیڅ اشتقاقی تناسب نلری او نه پکښې ترکیبی رنگ لېدل کېږی مگر حقیقت بل راز وي چه وروسته له تحقیق او څېړنې څه نه څه معلومېږی. پدی ځای کښې باید دا هم وویل شی چه دا بحث په هره ژبه کښې په ظنی اساس باندي بنا وي او داسې نشي کېدی چه د لغاتو په تحقیق او تحلیل او دغه راز تحقیقاتو کښې سړی هېڅکله سهوه نشي یا هر څه چه وائی هغه له اعتراضه خلاص وي.

یو تن له اروپائی پوهانو څخه وائی (د هنری) په سانسکرت کښې د دختر په معنی دی چه له (ده) څخه مشتق دی (ده) په سانسکرت کښې غوا لوشلو ته ویل کېږی او هر کله چه پخوا دغه کار هغو نجونو کاوه چه مېړونه به ئې نه درلودل او د پلار په کور کښې به وې نو په همدغه نامه وبلل شوې- دا تاویل د فارسی په (دختر) کښې هم تطبیق کېږی ځکه چه (دوختن) په فارسی کښې د غوا لوشلو په معنی هم راځی نو (دخت) یا دختر ورځنې ماخوذ کېدی شي.

همدارنگه د انگلیسی کلمی (سستر) په تحلیل کښې چه (جني) ته ويل کېږي هم وائي چه (سستر) د تارو رېشلو معنی لري او د دی لامله چه پخوا به د انگلیسی جونو کار تار ورېشل و، نو سستر ورته وويل شوه. يو بل تن د ژبي له پوهانو څخه وائي چه (دوشيزه) په اول کښې وړې جني. ته ويل کيده چه په اورو به اخستل کېده او له (دوش) څخه دا کلمه جوړه شویده وروسته دې لغت خپل حای بدل کړ او د پښلی دپاره خاص شو چه اوس وړی جني. ته هډو نه ويل کېږي. دغه راز تاویلات که څه هم د منلو وړ دي مگر که څوک پکښې خبرې پیدا کوی بنائي چه نور تاویلات هم پیدا کړی شی او په دغو تحلیلاتو قانع نشی.

نو کیدی شی چه زمونږ پدی بحث کښې هم ځینې داسې خبرې وی چه څوک ورته کوته ونیسی یا کوم بل تاویل وکړی مگر پدی باب کښې د هر راز نظریاتو بنسکاره کول مفید دی او د لغوی تحقیقاتو په لاره کښې اړو مرو څه رڼا پیدا کوی چه دغه دی مونږ ورباندې پیل کوو:

سپورمی: په یقینی ډول ویلی شو چه دغه سپین ټیکلی (سپورمی) له ډېرو وختو را ایسی د انسان توجه خپل ځانته را کروزولي ده او په لمړیو وختو کښې ئې یو نوم ځانته پیدا کړیدی، که مونږ د پښتو په شعر او ادب کښې دا کلمه ولټوو ډېر زیاته به موله نظره تیره شی او وبه پوهېږو چه زمونږ په عامیانه او عام ادب او لنډیو کښې دومره عمومیت لري لکه چه گل او بلبل، می او ساقی خط و خال یا دا راز نور کلمات ئې په شرقی ادب خصوصاً په فارسی کښې لري. مگر ویلی شو چه دا کلمه په لمړی ورځ په همدغه کیف او مقدار نه وه پیدا شوی بلکه له دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی.

که مونږ د شعراً دیوانونه وگورو ډېر ځایونه د سپورمی. په حای (ورمی) او (ورمکه) پیدا کوو او پوهېږو چه دا کلمه پخوا (ورمی) وه چه وروسته ورسره یوه بله کلمه (سپینه) زیاته شوی او سپورمی شویده لکه چه (تروزمی) له توری ورمی. ترکیب موندلی او نن لکه یوه بسیطه کلمه په نظر راځی.

لکه چه په فارسی کښې (ماه) د سپورمی او د میاشتی دواړو معنی لري یا په عربی کښې (شهر) اصلاً د سپورمی په معنی وه او وروسته ئې د شمسي او قمری میاشتی مفهوم پیدا کړیدی او په پښتو کښې هم میاشت سپورمی او دغو معدودو ورځو ته په مشترک ډول ويل کېږي همدغه راز سپورمی هم کله د میاشتی او شپو ورځو په معنی راځی چه (تروزمی) تورو شپو ته او سپورمی سپینو او رڼا شپو ته ويل کېږي.

دلته: پدې کلمه کېنې هم ترکیبې رنگ ښکاره دی که څه هم په ظاهره ډېره بسیطه ایسی- د دی لغت یو جز (دا) او بل جزئې (لته) دی چه د حای معنی لری لکه چه د پښتو په قاموسو کېنې هم په همدغه معنی قید دی. (دا) هم د پښتو مستعمله کلمه ده چه د نزدې اشاره دپاره استعمالېږی او د دواړو جزو له ترکیب څخه د (اینجا) معنی پیدا کېږی.

حینې پښتانه (دالته) عیناً د (دلته) په عوض وائی او د (دا) الف هم نه غورځوی. هلته- دا کلمه هم لکه (دلته) په اصل کېنې (هالته) وه چه یو جزئې (ها) او بل جزئې (لته) دی لکه چه اوس هم حینې پښتانه (هالته) د (هلته) په حای وائی او د (آنجا) معنی لری ځکه چه (ها) بعیده اشاره ده او لته د حای معنی لری نو د دواړو جزو له ترکیب څخه د آنجا مفهوم پیدا کېږی.

پشکال: چه د بارانو وخت او موسم ته وائی له (برشکال) څخه جوړشویدی چه (برش) په سانسکرت کېنې باران ته وائی او (کال) د وخت په معنی دی برسات هم له (برش) سره اشتقاقی ارتباط لری.

تربور: دا کلمه په لمړی نظر معلومېږی چه یو جزئې (تره) او بل جزئې (بور) دی چه د فارسی له (پور) او د سانسکرت له (پوتر) یا (پتری) سره پوره قرابت لری ځکه چه په پښتو کېنې هم (بور) د حوی په معنی دی لکه چه په فارسی او سانسکرت کېنې (پور) او (پوتر) همدغه معنی لری- د همدی لامله (بوره) او (بورچنده) هغې ښځې ته وائی چه حوی ئې مړ وي او تربور هم د تره حوی ته ویل کېږی.

ترله: دا لنډه کلمه هم له مرکبو کلمو څخه ده چه د تره لور ته ویل کېږی او له همدغو دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی او ترخیم پکښې شویدی.

نهار: په پښتو کېنې هغه چاته نهار ویل کېږی چه خوراک څه نلری او وری پاته وی لکه چه وائی (فلانکی نهار دی څه نلری) یا (هغه مسافر بیګا نهار پاته شو او چا ورته څه را نه وړل) په سانسکرت او زره فارسی کېنې (اهار) طعام او خورش ته وائی چه په پښتو کېنې په منفی ډول (نهار) مستعمل دی- د نن ورځی په عامیانه فارسی کېنې (اهار) یو بل صورت پیدا کړی او (نار) شویدی مگر معنی ئې څه تغیر نه دی موندلی او د دې په حای چه (بی اهار ماند) ووائی (بی نار ماند) ویل کېږی.

په پښتو کېنې (ناری) هم له همدغې کورنۍ څخه دی.

ستوری: دا کلمه په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (ستاره) لری- په سانسکرت کښې (سور) هم د لمر په معنی دی چه د پښتو ستوری ته په لفظ او معنی کښې نزدی معلومیږی.

که ووایو چه (سترگه) هم له ستوری سره اشتقاقی علاقه لری ښائی چه له حقیقت څخه لری نه وي ځکه چه په پښتو کښې ستوری ته، سترگه هم وائی لکه چه د سحر ستوری د سحر سترگه بولی، او کله چه ډېر تیاره وی نو هم وائی چه سترگه په سترگه نه ښکاري او غرض له لمری سترگې ستوری وی.

غړوندی: څرگنده ده چه دا لغت دوه مستقل جز لری چه یو جز ئې غاړه او بل جز ئې (وندی) دی چه وند د (بند) په معنی دی او دغه دوه توری (و، ب) په ډېرو کلماتو کښې لکه (ویاله، بیاله) یو په بل بدلېږی- په پښتو کښې (وندنی) په مستقل صورت هم مستعمل دی چه د لوخو یوه مخصوص قسم ږی ته وائی او لوگرې پکښې لوی- او کېدی- ټری- همدارنگه (وندر) هم یو راز ږی دی چه غړوندی پکښې پراته وی او غوایان ږی ټول کېږی.

نو غړوندی بی له څه شك او شبهی د غاړی وندنی ته ویل کېږی چه تحت اللفظ ترجمه ئې (گلوبند) دی که څه هم د فارسی په اصطلاح کښې گلوبند یوه ښایسته امیل ته ویل کېږی چه د تزیین او آرایش دپاره په غاړه کښې اچول کېږی.

وگرې: پدی کلمه کښې دوه تاویلونه په نظر راځی یو دا چه وگرې یوه کلمه ده او له ګرېدلو څخه جوړه شوېده چه د ناطق او متلفظ معنی لری- بل دا چه له (وی ګری) څخه مرکبه ده او دوه جز لری چه (وی) د لفظ او قول په معنی دی لکه چه په زرو کتابو کښې ئې مومو او د (وینا) کلمه ئې هم تائید کوی او (ګری) یا (ګری) د نسبت او فاعلیت علامه ده چه له یوې بلې کلمې سره یو ځای کېږی او داسې اسم صفت ورځنې جوړېږی چه د فعالیت معنی هم پکښې پرته وی لکه: ژرنده ګری- لوګری- اشرګری یا داسې نور ...

د دې وروستی تاویل په لحاظ هم ویلی شو چه دا کلمه په اصل کښې د ناطق او متلفظ په معنی وه چه د انسانی حقیقی مفهوم دی، وروسته ئې په معنی کښې څه تغیر او تحول راغلی او لږ څه ئې خپل رنگ بدل کېږدی.

پیمخی: له (پی) او (مخ) څخه جوړ شویدی چه اوس د ښکلی او ښایسته معنی لری او دومره عمومی مفهوم ئې پیدا کړی چه یوه ښایسته ټوپک ته هم پیمخی ټوپک ویل

کیري مگر په اصل کښې هغه چاته ویل کېده چه مخ به ئې په سپینوالی او لطافت کښې د پیو په شان و، چه هغه معنی په ټوپک کښې هیڅکله نه جوړېږی.

دغسې ډېر ترکیبی کلمات په پښتو کښې شته چه پس له ترکیبه ئې بله معنی پیدا کړېده او د اوسنی معنی په اعتبار د بسیطې کلمې حیث لري مگر لفظی صورت ئې ترکیبی رنگ لری لکه: یومخی چه پخپله ترکیبی معنی کښې ئې چه تحول قبول کړېدی او د همدی لامله هر سړی ته یو مخی نه ویل کېږی که چه هم هیڅوک دوه مخونه نلری او هر څوک د یوه مخ خاوند وی نو ویلی شو چه اوس یومخی د خپلی معنی په لحاظ چه صادق سړي ته ویل کېږی یوه بسیطه کلمه ده- همدارنگه زړه سواندی، سرتور، خوابدی، ټیټ سترگی، زړه تورن، زړور، او داسی نور... له همدغسې لغاتو څخه دي چه وروسته له ترکیبه ئې بسیط حیث پیدا کړی او دریم لغت ورځنې جور شویدی مگر بالعکس ځینې داسې مرکب کلمات هم شته چه لفظی صورت ئې په ظاهره بسیط معلومېږی مگر په معنی کښې ئې ترکیبی رنگ ښکاره وی لکه (څنگه چه له (څه رنگه) څخه مرکب دی او همدغه ترکیبی معنی ئې ساتلي ده.

نغری: دا لغت له (نغرل) سره اشتقاقی ارتباط لری ځکه چه نغرل د خورلو په معنی دی او نغری هم د جوړو پخولو ځای ته وائی او احتمال لري چه په لمړیو وختو کښې به د جوړلو ځای هم همدغه و، ځکه چه دا د نانخوی- خونې وروسته پیدا شویدی او په ابتدا کښې ژوندون ډېر بسیط کیف درلود او اوس هم په کلوکښې زیات خلق دناستی په خونه کښې نغری لری او نغری په غاړه ډوډی خوری.

شوملی: دا کلمه هم د پښتو له یوه مصدر سره چه (شومل) دی اشتقاقی علاقه لری ځکه چه (شومل) د څکلو معنی لری او شوملی هم د څکلو شی دی او په لفظ کښې هم دومره ورته نژدی دی چه د حرکاتو په تعدیل ورځنی هغه کلمه جوړېږی چه ځینې کسان ئې اسم مفعول او ځینې ئې صفت مشبه او یا په کوم بل نامه بولی.

مور: له (مړی) سره لفظی او معنوی تناسب لری چه په ځینو ژبو کښې نه لېدل کېږی او همدغه تناسب ته اشتقاق وائی.

مړول او مړېدل چه دوه مصدرونه دي هم له همدی مادی ماخوذ دي.

مینخل: هر کله چه ظاهری تطهیر او پاکوالی په مینخلو راځی او مینخل ورته ویل کېږی نو وروسته همدغه لغت په لږ لفظی تغیر د معنوی پاکوالی او تقدیس و تسبیح معنی هم پیدا کړه او (مانخل) ورځنې جور شوه مگر څنگه چه د لغاتو د تغیر او تحول سلسله تل جاری ده او هیڅکله نه قطع کېږی نو له (مانخل) څخه هم د یوه بل تحول او انتقال

په اثر کښې (مونځ) جوړ شو او د صلوٰة معنی ئې پیدا کړه ځکه چه په مانځه کښې هم د لوی څښتن (مانځنه) شته او بې د ځان له مینځه او ظاهری تطهیر څخه نه ادا کېږي. وروسته تر دې چه د دغه لغت ټول صورتونه په نظر کښې ونیسو نو څرگندېږي چه (مینځل) نسبت ووینځلو ته اصل او مرجح دی چه باید په لیکلو کښې همدغه یو شکل او صورت غوره شي.

سندره: د دی لغت اصل او ریشه په سانسکرت کښې پیدا کولی شو او پوهېږو چه دا کلمه د دوو جزو څخه مرکبه ده ځکه چه په سانسکرت کښې (ناو) اواز ته وائي او (سو) هم د (خوش) په معنی دی چه له بلی کلمی سره د اختصار په ډول یو ځای کېږي او په سانسکرت کښې ئې په همدغه ترکیبی ډول مثالونه مومو لکه (سناد) چه خوش اواز ته ویل کېږي او (سکنده) د خوشبو معنی لری چه په دواړو کلمو کښې له (سو) څخه یوازی (س) اخستل شوی او (کنده) سره یوځای شویدی.

نو سندره هم د دی لامله چه په ښه اواز ویل کېږي او یوه خوره نغمه وی د لفظ او معنی په اعتبار له (سناد) سره تناسب او اشتقاقی رابطه لري.

چرگی: د نغری غاړی او ماحول ته پښتانه (چرگی) وائي، ښائي چه دا لغت له (چرگی) اخستل شوی ځکه چه په ژمی کښې اکثر ځایونه خلق د نغری شاوخوا ته د خبرو اترو دپاره راټولېږي او د نغری غاړه په حقیقت کښې د چرگی ځای وی.

غږ: دا لغت په پښتو کښې معروف او مشهور دی چه په فارسی ئې (صدا) بولی مکر څومره چه په فارسی کښې (صدا) عمومیت لری او د هر شی اواز ته ویل کېږي غږ هغومره عمومیت نلری او د انسان په آواز پورې ډېر اختصاص لری. دی لغت د نورو لغتو په جوړیدو او پیدا کیدو کښې ډېره برخه اخستېده او څو لغتونه ورڅخه جوړشویدی یعنی له یوی خوا ترېنه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی لکه چه د پښتو اکثر مصدرونه له همدغسې کلماتو څخه جوړېږي له بل خوا ورځنې د (غور) لغت جوړ شوی چه د (غږ) اوربدلو اله ده او ټینک تعلق ورسره لري.

څنکه چه له (غږ) څخه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی همدارنگه له (غور) ځنې هم د (نغورل) مصدر پیدا شوی چه د نن ورځی په محاوره کښې نشته مگر په پخوانیو کتابو کښې له خپلو مشتقاتو سره لېدل کېږي.

اومړی: هغه تار چه سست او بې تاوه وی (اومړی) ورته وائي لکه چه ټینک او تاو کړی تار ته (مزی) ویل کېږي او یوه قوی او غښتلی سړی ته هم مزی وایه شی لکه چه بې قوته شی ته اومړی وائي او یوه داسی غړی ته چه حس او حرکت پکښې نه وی مړېږ

ویل کبیری نو ویلی شو چه یا (اومیری) له مری خخه جور شوی او یا (میری) له اومیری خخه د نحت په اثر کبیری پیدا شویدی.

پرتوگانبن: په اصل کبیری د پرتوگ وانبڼ چه (وانبن) او (وانسکی) د پیری په معنی دی او له پرتوگ سره په اضافی ډول مرکب شوی او اختصار پکبیری راغلی دی- وروسته بیا په خینی تلفظونو کبیری (ک) په (غ) بدل شوی او (پرتوغانبن) شویدی مگر لمړی تلفظ اصل او مرجح دی.

زمکه: د دې لغت په عوض په فارسی کبیری (زمین) او په سانسکرت کبیری (جما) ویل کبیری. د فارسی نوم په تحلیل کبیری ئې د ژبې پوهان وائی چه (زم) د یخنی او سردی په معنی دی چه (زمستان) هم ورخنی ماخوذ دی نو د دی لامله چه د زمکی جرم او مخ سور دی نو زمین ورته وویل شوه.

د سانسکرت نوم په تحلیل کبیری ئې هم وائی چه (جما) له (جنم) خخه مشتق دی او جنم د پیدایش په معنی دی نو هر کله چه زمکه د ټول مخلوق د پیدایش خای دی نو (جما) ورته وویل شوه.

په پښتو کبیری (زمکه) هم دغه لمړی تاویل ښه قبلوی او ویلی شو چه په پښتو هم یخ موسم ته (زمی) وائی لکه چه په فارسی ئې زمستان بولی نو زمکه په همدغه اعتبار چه یوه سره کره ده په دغه نامه بلل شویده.

که دپته وگورو چه زمکه د ژوند او زرغونېدو خای دی ښائی چه له دی دوو لغتو سره ئې هم خه اشتقاقی ریشه پیدا کړو.

زمکه له زیم سره هم په لفظ کبیری نزدې معلومیږی نو کیدی شی چه زمکی ته پدې لحاظ چه اوبه او زیم ورخنی پیدا کبیری زمکه ویل شوی دی.

غل: دا لغت هم له ډېرو لغاتو سره لفظی او معنوی مناسبت او اشتقاقی علاقه لری یعنی غل، غلیم، غلول، غالی، غبل، چه په فارسی ئې (دغل) بولی د یوی کورنی لغتونه دی بلکه غلی او غلی کېدل هم له همدغی خانگی خخه دي.

خوله: خوړل او خواړه له (خولی) سره لفظی او معنوی تناسب او اشتقاقی علاقه لری.

حبل: حوبل، حبل او حوبلول هم یو له بله جور شویدی.

کسل: لکه چه (کسی) او (کسل) یو له بله جور شویدی او (کتل) هم ورته نزدی معلومیږی همدارنگه لېدل او لېمه هم یو له بله ماخوذ ښکاره کبیری.

تله: تلل او تول هم له تلی سره لفظاً د معنی قرابت لری.

مېلمه: په سانسکرت کېښې (مهمان) د تعظیم معنی لری او (مها) هم معظم او مشر ته ویل کیږی نو هر کله چه مېلمه هم د عزت خاوند وی او هر څوک ئې تعظیم کوی هغه هم په دغه نامه وبلل شوه.

په پښتو کېښې مېلمه چه جمع ئې (مېلمان) راځی له (مهمان) سره پوره قرابت لری او ویلی شو چه مېلمه هم په اصل کېښې (مېلمان) و، او وروسته ورځنې الف او نون لوېدلی او مېلمه شوېدی- د دی دواړو تورو د لویدلو ډېر مثالونه هم په ژبه کېښې شته او زیات شواهد لری د دې کلمې مونث چه (مېلمنه) راځی هغه هم د دې خبرې اثبات او تائید کوی چه (مېلمه) په اصل کېښې نون درلود او وروسته ورځنې لوېدلی دی، که نه هیڅکله داسی نه کیږی چه مذكر کېښې نون نه وی او په مونث کېښې زیات شی.

لومه: په سانسکرت کېښې (لوم) د بدن و ښتانو ته وائی چه د پښتو لومه ورسره لغوي قرابت لری.

مشر: دا کلمه له (مها) او (مه) سره لغوی قرابت لری چه لمړی کلمه په سانسکرت کېښې او دوهمه په فارسی کېښې د لوی او بزړگ معنی لری.

کشر: په سانسکرت کېښې (کشا) د خاشاک په معنی دی او په فارسی کېښې (که) واړه ته ویل کیږی.

ورېشل: چه رېشل هم ویل کیږی د سانسکرت له (رشمی) سره چه تاروته ویل کیږی نزدی ښکاری- په پښتو کېښې (رشمه) هم هغه مئین پری ته وائی چه له تارو څخه جوړ شوی وی.

تنسته: په سانسکرت کېښې تارو ته (تان) هم وائی چه د فارسی (تیندن) او د پښتو (تنسته) ورسره اشتقاقی رابطه لری.

کلی، کلا، کور: دا دری واړه لغتونه یو له بله جوړ شوی او اشتقاقی علاقه لری، که څوک (کلا) له (قلعه) څخه مضغن بولی هغه به کلی او کور ته ملتفت نه وی.

سمسور: په پښتو کېښې سمسور اوس د سر سبز او خرم و شاداب معنی لری او هر تازه باغ ته سمسور ویل کیږی مگر ښائی چه په اصل کېښې به د گلو سره چمن او گلزار ته ویل کېده لکه چه په اشعارو کېښې هم دا لغت د گلو باغ سره زیات استعمال شویدی لکه:

باغ د گلو به سمسور وی مونږ به نه یو د بلبلو به پری شور وی مونږ به نه یو
گل به هله ورته وکړم چه سمسور باغ دی نورو نه نیسی گلونه

وروسته په دغه معنی کښې تغیر او تحول راغلی او د سرسبزی معنی ئې پیدا کړېده د دې خبرې تائید او تصدیق دا هم کوی چه په سانسکرت کښې (سمن) مطلق کل ته وائي او په فارسی کښې یوه مخصوص کل ته ویل کېږی نو کېدی شی چه سمسور له (سم) چه د سمن مخفف دی او (سور) څخه مرکب شوی وی او اصلی معنی یې سور گلزار وي.

پرون: چه د تېرې ورځې په معنی دی او کله د مطلق تېر او گذشته په معنی راځي لکه پرون شپه، پرون ورځ، پروسکال - په سانسکرت او فارسی کښې هم نېلې او رېشې لري ځکه چه په سانسکرت کښې (پر) او په فارسی کښې (پارینه) د تېر او گذشته معنی لری او (پار) هم په فارسی کښې تېر کال ته وائي.

اوره: اوريا، اوربدل او (اوره) یو له بله ماخوذ او مشتق دی.

مراوی: له مراوبی څخه مخفف دی.

مړی: دا لغت په پښتو کښې دوه معنی لری یعنی هم ستونی او توتکی ته وائي او هم هغه شی ته ویل کېږی چه په فارسی ئې (موره) بولی او یوه مخصوص قسم ته ئې (مروارید) هم وائي چه په پښتو ئې مرغله بولي.

دا لغت له (موری) سره هم اشتقاقی علاقه لری چه په پښتو، فارسی او سانسکرت دری واړه ژبو کښې د اوبو تېرېدلو ځای ته وائي.

سوی: دا لغت په پښتو او فارسی دواړو کښې ظاهري قواری او سر و صورت ته ویل کېږی چه وائي فلانکی ښه سوی لری او مراد ورځنی دغه ظاهري وضعیت او نمود وی.

په سانسکرت کښې (سوید) چه له (سوی) سره ډېر قرابت لری د خوی په معنی دی بلکه خوی له همدغې کلمې ماخوذ دی ځکه چه دا راز ډېرې کلمې شته چه په سانسکرت کښې په (س) او په پښتو او فارسی کښې په (خ) ویل کېږی لکه خسر چه په سانسکرت کښې (سوسر، شوسر) ویل کېږی یا لکه خور او خواهر چه په سانسکرت کښې ورته (سوسری) وائي نو ویلی شو چه سوی په اصل کښې د خوی په معنی و چه وروسته ئې معنوی تحول کړی او د ظاهري قواری مفهوم ئې پیدا کړیدی.

همدارنگه خوی د پښتو او فارسی مشترک لغت دی چه په سانسکرت کښې هم ریشه لری.

کونډه: هغه ښځه چه مېړه ئې مړ وی کونډه ئې بولي - د دې لغت د معنی په تحلیل کښې دوه نظریې د سړی فکر ته راځی چه هغه دواړه د (کونډ) د کلمې څخه ناشی دی ځکه چه کونډ په پښتو کښې برسېره پدې چه د (کونډی) د کلمې مذكر صورت دی دوه نوری معنا هم لری یعنی د غره سر او جگې څوکی ته چه ونې او بوټی نلري او بیخی

وچه او سپېره وی هم کونډه ویل کېږي او بې ښکرو حیوان هم کونډ او کونډی بولی، له لمړۍ معنی څخه معلومیږي چه کونډه د دی لامله په دغه نامه یاده شوېده چه دا هم د مېړه د نه والی په سبب وچه وی او د زیږېدو او انتاج هیله ورځنې نشي کېدی.

دوهمه معنی سړی ته دا القا کوی چه په پښتو کېنې لکه چه بې ښکرو حیوان او بې ښاخونو ونې ته کونډ او کونډی ویل کېږي، خوار او عاجز سړي ته هم کونډ وائي حکه چه په پښتو او فارسی دواړو ژبو کېنې ښکر د قوت معنی افاده کوی لکه چه وائي فلانکی ښکر لری یائي ښکرونه ورمات کړه، که ئې له بزرگۍ ښکر شنه شی هم به دا کار ونکړي- نو هر کله چه کونډه هم په کلی او کور کېنې عموماً خواره او عاجزه وی نو کونډه ورته وویل شوه.

سور: یوه مخصوص رنگ ته وائي چه په سانسکرت کېنې ئې (شون) بولي- څوک چه د تورو له ابدال سره اشنا وی او پدی باب کېنې څه مطالعات لری هغه به دا خبره په آسانی- ومنی چه شون او سور یو له بله جوړ شویدی او پوره قرابت لری حکه چه (س، ش) او همدارنگه (ر، ن) هر وخت یو په بل بدلېږي او ډېر مثالونه لری لکه: شته، سته- رنکړی، ننکړی- او داسی نور...

کارگه: په سانسکرت کېنې (کاک) همدغه معنی لری چه په پښتو کېنې ئې کارغه او کارگه لری.

بېره: چه ځینی پښتانه وېره هم وائي په سانسکرت کېنې (بهی) او په فارسی کېنې (بیم) همدغه معنی لری او په ریشه کېنې سره شریک دي.

ورندار: د ورو ښځې ته پښتانه ورنندار وائي چه له ورور او (ندار) څخه مرکب لفظ دی مگر څه تخفیف او نحت پکښې شویدی لمړی جز خو معلوم دی او تفصیل ته هیڅ حاجت نلری- دوهم جز ئې په ترکیبی ډول په (ندار) کېنې هم شته چه د تره ښځې ته وائي او له تره او (ندار) څخه ئې ترکیب موندلی دی.

نو ویلی شو چه (ندار) د ښځې په معنی دی او د سانسکرت له (ناری) سره چه هغه هم همدغه معنی لری لفظی او معنوی قرابت لری.

هغومره: همدغه راز څومره، دومره، له دوو جزو څخه مرکب لغتونه دي چه یو جزئی (مړه) او بل جزئی (هغه، خو، دا) دی حکه چه (مړه) د اندازی معنی افاده کوی او د دي بل جز له یو ځای کېدو سره د (آنقدر، چقدر، اینقدر) معنی پیدا کوی. هومره هم له هغومره او هماغومره څخه مخفف دی او ترکیبی لغت بلل کېږي.

همدارنگه هغسی، داسی یا هسی هم لکه هغومره، دومره او هومره ترکیبی وضعیت لري.

بخره: په فارسی او ژند کښې (بخش) د بخری معنی لري او په لفظ کښې هم ډېر سره نزدی دي، د دغې مشترکې ریشې په لحاظ ویلی شو چه (بخره) اصلی صورت او (برخه) محرف صورت معلومیږی، د همدی لامله په زرو آثارو او دیوانو کښې عموماً بخره لیکل شوېده.

نیمکړی: له نیم کړی څخه جوړ شوی او کاف په کاف بدل شویدی.
یوازی: له یو وزری څخه مخفف دی.

ونج: د حای معنی لری لکه چه (ګرونج) د ګریو اینسودلو حای ته وائی او داسی هم ویل کېږی چه ستا په ونج کښې مې روپی- ورکړی یعنی ستا په حای مې روپی- ورکړی- نو که څوک ئې د عوض په معنی ترجمه کوی سهوه به وي.

روغیر: چه د هر کلی معنی لری له (روغ اوسی او پر پر راشی) څخه د نحت په ډول جوړ شوی او له کلامه کلمه پیدا شوېده لکه چه د (هرکلی) کلمه له (هر کله راشی) څخه مخففه ده.

مړوند: د لاس بند ته ویل کېږی چه له (مت) او (وند) څخه مرکب دی- وند په پښتو کښې د بند معنی لری لکه چه د غړوندی په بحث کښې پرې خبرې وشوې- مت هم د پښتو معروف لغت دی څوک چه د تورو او حروفو په ابدال کښې مطالعه لري هغه به دا ومني چه (ت، ر) ډېر ځله یو په بل بدلېږی لکه غړی- او غتی یا داسی نور نو کېدی شی چه مړوند له مت وند څخه جوړ شی.

لالی: وار د واره د سړي فکر ته دا راځی چه (لالی) به له لعل څخه جوړ شوی او د دې لامله چه لعل یو بنایسته شی دی په پښتو کښې د معشوق او محبوب دپاره استعمال شویدی مگر زما په گمان لالی له (ګلالی) څخه د نحت په ډول پیدا شوی دی او له لعل څخه نه دی ماخوذ. ځکه چه یو خود لفظ په لحاظ (لالی) ګلالی ته نزدی دی او بل دا چه کل نسبت لعل ته زیات عمومیت لری او هر څوک ئې له بنایست نه ډېر متاثر کېږی نو له دغسې کلمی نه یوه کلمه جوړول قوی احتمال لري.

ادیره: یا هدیره چه د مقبرې معنی لري ځینی کسان ئې له (هدایری) څخه ماخوذ بولی او وائی چه مقبری ته په همدغه لحاظ چه هدونه پکښې ایری خاوری کېږی هدیره بلل کېږی ځینی نور وائی چه هدیره د عربی له (حضیری) څخه جوړه شویده او د مغلناتو له جملی څخه ده.

زما په گمان هديره يا اديره په اصل کښې (هادېره) وه چه (ها) د (هاغه) مخفف دی لکه چه اوس هم په ځينو محاورو کښې هاسړی د هاغه سړی يا د هغه سړی په معنی دی او د بعیدی اشارې کار ورکوی- ډېره هم په پښتو کښې د توقف او اوسېدو ځای ته وائي او د پښتو له مشهورو لغاتو څخه ده نو کېدی شی چه د دغې ډېری په مقابل کښې چه مونږ د ژوند په حال کښې پکښې اوسېرو مقبری ته (هادېره) ويل شوی چه پس له مړينې ورځو او د یوی ډېرې مثال پیدا کوي.

څپوتی: ښائي چه په اصل کښې به سرپوتی وه ځکه چه څپوتی هغه واړه ټیکری ته وائي چه ایله سرپتوی او پوره ټیکری نه وی نو کېدی شی چه سرپوتی څپوتی شوی وی او یو بسیط رنگ ئې پیدا کړی وي.

څوک چه په پښتو کښې لغوي مطالعه لري او لغاتو ته ښه څیر شوی وی هغه به یقین وکړی چه د پښتو په لغاتو کښې د ترکیب و اشتقاق یوه قوی سلسله شته چه یو لغت له بل سره تړی او د هر لغت اصل او اساس په یوه ځلانده رڼا کښې ښئی- مگر هر کله چه دغه بحث لږ څه نوی دی او دغه رڼا هم لږ څه سترگې برېښوی نوزه په ځينو لغاتو کښې خپل نظریات لا ښه نشم ښکاره کولی یعنی هغه څه چه د زره د اشراق په رڼا کښې ئې وینم مگر د استدلال په رڼا کښې ئې نورو ته نشم ښودلی بل وخت ته ئې پرېږدم.

د مثال په ډول وایم چه ماته ځینې غټ غټ مصادر له یوه لغت څخه ماخوذ ښکاری لکه لورول او لورینه چه زما په گمان د لور له کلمې نه پیدا شویدی ځکه چه د لورینې یو لوی مظهر دیوی مور دپاره خپله لور ده نو کېدی شی چه دغه مصدر د لور له لفظ څخه ریشه اخستی وی- همدارنگه احتمال لری چه (پېرزوینه) د (زوی) له کلمې اخستل شوی وی خود دی لامله چه دغه راز بحثونه لا ځینې کسانو ته بدعت ښکاري او په ښه سترگه ورته نه گوري زه ورپوری نور نه نسلم او محض د دی دپاره چه په نورو ژبو کښې هم د دغه راز تاویلاتو او نظریاتو امثال ونبیم د جرجي زیدان له فلسفة اللغویه څخه د ده ځینې نظریات د ځینې عربی لغاتو په باب کښې رانقلوم چه دغه بحث څه علمی اعتبار پیدا کړي.

دا نوموړی او مشهور عالم عقیده لری او په خپل کتاب کښې ئې پوره ثابتوی چه د عربی اوږده کلمات لکه څلور حرفی، پنځه حرفی، شپږ حرفی یا داسی نور ارومرو له دری حرفی بلکه دوه حرفی کلمو څخه جوړ شویدی- دی ډېر دری حرفی کلمات لکه ځینې ادات له دوو جزو څخه مرکب گڼي او وائي (بین) چه د ظرفیت کلمه ده له (با)

حرف جر او (این) ظرف مکان خخه مرکبه ده همدارنگه (عند) له (عن) او (ید) خخه مرکب بولی.

کوم ادات او روابط چه په عربي کښې شته لکه حروف جاره یا داسی نور دا هم د خینې کلماتو مخففات بولی او وائي چه دا ټول د نحت په اثر کښې له مستقلو کلماتو خخه جوړ شویدی لکه چه (با) د ظرفیت په معنی له (بیت) خخه مخفف دی خکه چه بیت په سریانی ژبه کښې د (بین) او (فی) معنی ورکوی یعنی ددی په حای چه (بین القبور) یا (فی القبور) ووائي (بیت القبور) وائي- په کلدانی ژبه کښې (بی) همدغه معنی لری چه په سریانی کښې ئې (بیت) او په عربي کښې ئې یوازی (با) یا (فی) لری نو معلومیږی چه له (بیت) خخه (بی) او له (بی) خخه یوازی (با) پیدا شوې ده.

همدغه شان یوازی لام چه له حروف جاره و خخه دی له (الی) او (الیه) خخه چه د جهت او ناحیې معنی لری مخفف کښی او وائي چه ادات او حروف معانی د مستقلو الفاظو بقایا دي چه په مرور د زمان ئې دغه صورت پیدا کړیدی.

که سړی تتبع او لټون وکړي په نورو ژبو کښې هم دغه راز روابط پیدا کولی شی چه د مستقلو کلماتو بقایا (پاته شونی) معلومیږی لکه د فارسی (در) چه له (درون) خخه مخفف دی او اوس هم در او درون دواړه ویل کپړی لکه: محتسب را درون خانه چه کار.

غرض دا دی چه دغه کلمات او الفاظ چه مونږ پرې کپړو په اصل کښې له خو محدودو اصلونو خخه د لفظی او معنوی تغیر او تحول په اثر کښې پیدا شویدي او یوه اشتقاقی لاره ئې طی کړېده یعنې خینې کلماتو د استعاری له لاری بلی معنی ته انتقال کړی او معنوی تحول پکښې راغلی دی او خینې نورو د نحت او قلب یا ابدال په اثر کښې نوی صورتونه او آهنکونه پیدا کړیدی لکه چه زمخشری وائي د قسم په تورو کښې اصلی توری (ب) ده چه وروسته په (و) او بیا په (ت) بدل شوی دی او د یوی معنی دپاره دری صورتونه پیدا شوه- د استعاری له لاری هم یو لغت د معنی په لحاظ ډېر حایونه نیسی او د خو لغتونو کار ورکوی.

شهر په عربي کښې اصلاً د سپورمی په معنی و لکه چه په سریانی کښې (سهر) هم همدغه معنی لری، وروسته قمری میاشتی چه د سپوږمی په اعتبار یو له بلي بېلپړی په دغه نامه وبلل شوې او پس له هغه شمسی میاشتو ته هم شهوور وویل شوه.

همدارنگه (نبی ص) چه پیغمبر ته وائي او د قاموسو خاوندان ئې (نبا) یا (تنبأ) خخه ماخوذ او مشتق کښی چه د خبرولو معنی پکښې پرته ده په اصل کښې یوه پخوانی- مصری کلمه ده چه له (نب) او (ی) خخه مرکبه ده او د کاله یا کورنی- مشر ته ویل کېده

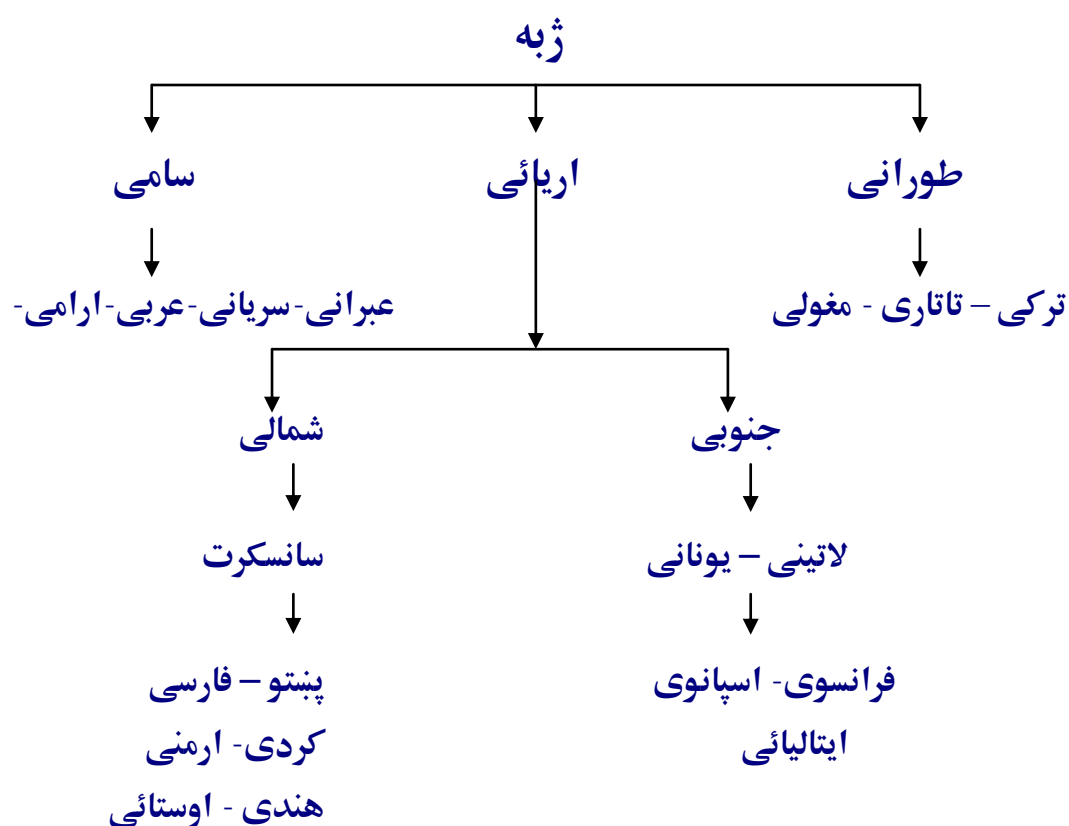
نو یهودیانو هم دا کلمه واخستله او په لمړی وخت کښې ئې خپلو نیکو او پلرو ته غوره کړه مگر وروسته ئې د انبیاء دپاره خاصه کړه او تخصیص ئې ورکړه. پخوا تر دې یهودیانو پیغمبر ته (رائی) ویل چه د (بینده غیب) معنی لری. په هره ژبه کښې الفاظ او کلمات همدغه راز اووښتی را اووښتی دی او سل رازه تغیر و تحول کړی دی.

د همدغه بدلون او اووښتو په اثر کښې له یوې ژبې څو ښاخونه او له یوه ښاخه څو ځانکې بېلې شویدي چه اوس په بېلو بېلو نومونو یادېږی او د ارتقا او تکامل په لحاظ یو له بله ښکاره فرقونه او ځانته ځانته خصوصیات لری.

د دی دپاره چه د ژبو عمومي وضعیت لږ څه رڼا شی په روستی بحث کښې ورباندې د اختصار په ډول غږېږو.

ژبو عمومي ویش

د دنیا مهمې ژبې په درې لویو او مهمو برخو بېلېږي چه هره برخه یو لوی اصل بلل کېږي او ځانته ځانګې لری چه دلته د یوی مختصرې نقشې په رڼا کېښې ښودل کېږي.

دا پورتنی ویش او تقسیم د ټولو محققینو په نزد په همدغه یو راز نه دی یعنې د ځینې ژبو په باب کېښې څه اختلاف نظر شته او پدې باب کېښې چه پښتو لکه فارسی او هندي د سانسکرت یوه څانګه ده پښتانه پوهان نور نظریات لري. یعنی دانشي منلی چه پښتو هم د سانسکرت هغه راز څانګه ده لکه فارسی چه ده، ځکه دا دواړه ژبې له سانسکرت سره یو راز شباهت او یو ډول خپلوی نلری، لکه چه د مخه د پښتو او سانسکرت په بحث کېښې هم څه اشاره ورته وشوه چه د ځینې عمومي او مشترکو صفاتو

په لحاظ مونږ پښتو او سانسکرت لکه دوه لوی ښاخونه او فارسی لکه یوه څانګه بللی شو. زموږ مطلب له دې نقشي څخه یوازې هغه عمومي رڼا ده چې د ژبو لری او نزدی قرابتونه په کلی او اجمالی ډول ښیي.

که مونږ د ژبو په شاوخوا کښې تحقیق او پلټنه شروع کړو راته به څرګنده شی چې هره ژبه له بلې سره د خپل قرابت په اندازه لږ او ډېر نزدیوالی او خپلوی لري یعنی یوه اریایي ژبه هم له یوی سامی ژبې سره په ځینو لغاتو کښې لږ لږ قرابت ښیي مګر په هغه اندازه نه چې اریایي ژبې ئې پخپل مینځکښې لري ځکه چې د دوی خپلوی پخپل کور کښې زیاته او ټینګه ده.

وګورئ! د لاتینی ژبې (اس) د سانسکرت (آس) د فارسی (است) د پښتو (سته) چې ټول په یوه معنی دی یو له بله څومره قرابت لري مګر دا قرابت په یوه سامی ژبه کښې لږ لږی او دغه ریشه په عربی کښې یوازې په مغلغنی صورت مومو یعنی تنها په (لیس) کښې چې (لا) نافیه ده (ایس) د وجود په معنی ګورو او په نورو ځایو کښې ئې څه پته نشته.

همدارنګه د لاتینی (مېټر) د یونانی (میټر) د سانسکرت (ماتری) د پښتو (مور) د فارسی (مادر) د انګلیسی (مدر) چې ټول یوه معنی لري په اشتقاقی ریشه کښې نسبت د عربی (ام) د چینی (مو) او د قبضی ژبې (ماو) ته زیات قرابت لري.

ژبې د تعبیر او افادی په لحاظ دوه ډوله دي چې مترقی او غیر مترقی ئې بولي یعنی هغه ژبې چې مطالب پکښې ادا کېږي او د انسان ډېر احتیاجات رفع کوي هغې ته مترقی وائي او هغه بله غیر مترقی بلل کېږي، مترقی ژبې بیا د تعریف او اشتقاق د قابلیت په لحاظ دوه رازو دي چې متعرفه او غیر متعرفه ئې بولي.

متعرفه ژبې هغه دي چې تعریف او د کلماتو تغیر د الحاق او ادراج په صورت پخپله اصل کلمه کښې قبلوي او په دوو لویو ښاخونو بېلېږي چې اریایي او سامی ئې بولي.

غیر متعرفه ژبې هغه دي چې په اصل بنا یعنی په نفس کلمه کښې تغیر نه قبلوي او اشتقاق ئې د اداتو په الحاق اونسلولو صورت مومي لکه چې په ترکی ژبه کښې (یاز) کتابت او لیکلو ته وائي او ماضی ئې د (دی) په نسلولو جوړېږي یعنی (یازدی) ویل کېږي- که چیرې له دغی ماضی څخه بعیده ماضی جوړوی نو یوبل دی ورسره یوځای کوی او (یازیدی) وائي چې (یازدی) د ولیکه معنی لري او (یازیدی) د لیکلی و په معنی راځي. کله چې جمع ورځني جوړوی نو د جمع ادات (لر) ورباندی زیاتوی او (یازیدی لر) وائي او که غواړی چې نفی پری داخله کړي نو د نفی ادات (م) د اصل کلمې او د ملحقاتو په مینځکښې راوړی (یازمدیلر) وائي.

کومی ژبی چه له ترقی. څخه لري لوبدلي دي هلته ادات او د ارتباط حروف هم لري دي او همدغه سبب دی چه په ځینې ځایو کښې ددې په ځای چه ووائې سړی ئې په لرگی وواژه- داسی وائي سړی ئې وواژه او لرگی ئې استعمال کړ یعنی د (په) په ځای یوه جمله استعمالوي.

د سامی ژبو یو واضح صفت دا دی چه د حرکاتو په تغیر د لغت معنی هم تغیر خوري او بله معنی پیدا کوی لکه (قَتَلَ، قُتِلَ، قَتِلَ) چه لمړی معلوم فعل دوهم مجهول فعل او دریم مصدر دی.

مگر بی د حرکاتو له تغیره بل فرق نلري او که حرکات لري څخه اوږده شی نورې معناگانې هم پیدا کوي لکه (قاتل، قتل، قتل) یا داسی نور...

سامی او آریائی ژبې په دې یوه صفت کښې اشتراک لري چه دواړه د الحاق صورت د اشتقاق قابلیت لري مگر د سامی ژبو امتیاز دا دی چه د اشتقاق مهمه برخه ئې د حرکاتو په تغیر صورت مومي او هغه ادات چه مستقله معنی لري، هغه په یوی کلمې پورې نه نښلي.

د ژبو عمومي تاريخ

د ژبو تاريخ په دوو دورو باندې وېشل کېږي چې يوې دورې ته تقليدي او بلې ته نطقي دوره وائي.

په تقليدي دوره کې انسان له خپلو مقاصدو او اغراضو څخه د تقليد په ډول تعبير کاوه يعنې که کله به ئې غوښته چې له يوې شېخ څخه تعبير وکړي نو د هنې صفات او وضعيت به ئې د تمثيل او تصوير په ډول ښکاره کول او په دغه راز به ئې نور پوهول. په دغه دوره کې ژبې د طبعي اصواتو او اشاراتو څخه عبارت وه، او الفاظو يو بسيط وضعيت درلود چې د اسم او فعل و حرف فرق پکې نه کېده. اشتقاق او تعريف هم نه وه لکه چې اوس هم ځينې ژبې دغه حال ته نژدې دي او په ځينو ځايو کې لکه استراليا او جنوبي امريکا بعضې خلق له خپل ټولو اغراضو تعبير نشي کولی او له اشارتونو کار اخلي د همدې لامله د شپې له مخې يعنې په تياره کې د دوی مفاهيمه نسبت ورځې ته تفاوت پيدا کوي. په اعدادو کې هم د يوه او دوو دپاره کلمات لري او نور عددی الفاظ ور سره نشته يعنې يوه ته (نات) او دوو ته (نایس) وائي نو که وغواړي چې دريم عدد هم افاده کړي يو او دوه سره جمع کوي (نایس نات) وائي چې تحت اللفظ ترجمه ئې دوه او يو، راځي. همدارنگه د څلورو په ځای (نایس نایس) وائي او د پنځو په ځای (نایس نایس نات) ويل کېږي چې (دوه دوه يو) ئې تحت اللفظ ترجمه ده ...

د ځينې معناگانو دپاره چې الفاظ نلري صلابت د تيرې په کلمه ئې افاده کوي او په دغه ډول خپل مطالب افاده کوي.

نطقي دوره:

په دې دوره کې لغاتو لفظي تحول قبول کړی دی او د قلب و ابدال او نحت په اثر کې ژبه له تقليدي اصواتو مستقلو الفاظو ته را نقل شوېده مگر ادات او حروف او اشتقاقی صيغې پکې نه وې او د اسم و فعل و حرف فرق پکې هم نه کېده بلکه د قرينې په اعتبار يولفظ کله داسم، کله د فعل او کله د ادات په ډول استعمالېده. وروسته چې لغاتو په دوهمه درجه ارتقا وکړه نو د اسم او فعل په مينځکې تمیز وشو مگر ادات او

روابط لانه و پیدا شوي او نه اشتقاقی صیغې جوړی شوی وي، نو د اداتو او حروفو په ځای به مستقل کلمات ویل کېده لکه چه چینیان اوس هم د حرف جر (فی) معنی د وسط او مینځ په کلمه افاده کوي یعنې د دې په ځای چه په کور کېنې ووائې د کور د مینځ وائې او کله لا د یوه ادات په ځای یوه جمله هم استعمالوی لکه چه د مخه ئې یو مثال وښودل شو.

په دریمه درجه کېنې چه لغاتو د ترقی بله مرحله طی کړه نو له الفاظو څخه حروف او ادات پیدا شوه او له اسماء او افعالو څخه حروف وزېږېدل خو سره له دې په افعالو کېنې د جنس او عدد فرق نه کېده لکه چه اوس هم په پخوانیو مصری لغاتو (هیروگلیف) کېنې د جنس او عدد تمیز نشته او هغه ادات چه په اریائی او سامی ژبو کېنې شته په مصری ژبه کېنې نشته.

په څلورمه مرحله کېنې د جنس تمیز (مذکر، مونث) او عدد تمیز سره له اشتقاقه په ژبو کېنې پیدا شو او وروسته تر دغې مرحلې په بله دوره کېنې اعرابی تمیز په ژبو کېنې ښکاره شو چه د کلمی د احوال له تغیر سره تغیر مومي لکه چه په عربی، یونانی، لاتینی او آلمانی ژبو کېنې ئې وینو او په پښتو کېنې هم لرو ډېر لیدل کېږي.

څنگه چه جرجی زیدان د ژبو او لغاتو په باب کېنې خپله نظریه ښکاره کوي وائې چه د جنس تمیز یعنې تذکیر او تانیث په ژبه کېنې یو حادث شی دی او د عدد تمیز هم حادث دی، د همدی لامله تذکیر او تانیث په ژبو کېنې تفاوت لري یعنې په ځینو ژبو کېنې ډېر او په ځینو کېنې بیخي نه وي.

د ماضی او مضارع په اشتقاق کېنې هم وائې چه یو لغت په لمړی وخت کېنې له ماضیت او مضارع والی څخه خالی و، یعنی (ذهب) چه اوس ماضی بلل کېږي پخوانې د مطلق ذهاب معنی لرله او د زمانې مفهوم پکښې نه و پروت نو که چېرې به ویونکی غوښته چه دغه ذهاب (تک) په تېر وخت کېنې وښی اول به ئې (ذهب) ویلی او وروسته به ئې ضمیر راوور یعنې (ذهب انت) به ئې ویلی او که به ئې مستقبل وخت په نظر کېنې و، نو (انت ذهاب) به ئې ویل یعنې د کلماتو د تقدیم او تاخیر په ذریعه به ئې ماضی او استقبال ته اشاره کوله، وروسته ورو د نحت په اثر کېنې ضمایرو خپل ځینې اجزا وغورځول او یوازی (ت) پاته شوه چه (ذهبت) او (تذهیب) ورځنی جوړ شوه.

پدې ټولو خبرو کېنې مطلب دا دی چه هرې ژبې د هغه تغیر او تحول په اثر کېنې چه د ارتقا او تکامل په لاره کېنې ارو مرو پېښېدونکی دی خپله ذخیره زیاته کړېده او

هره ژبه د خپل موجوده وضعیت په رڼا کې پېژندل کېږي چه د ارتقا خومره مراحل ئې طی کړیدی او د تکامل کومې دورې ته رسېدلی ده.

کوم لغات چه مونږ اوس پرې کېږو تر اوسه ئې ډېر رنگونه پیدا کړي او راز راز تحولات پکښې راغلی دی.

لکه چه په یوه باغ کې د ځینې بوټو او ونو څخه نور نیالکي پیدا کېږي او هغه بیا نوی نیلی هرې خواته ځغلی همدارنگه لغات هم دی چه د ترکیب او اشتقاق په اثر کې خپل تعداد زیاتوی او وخت په وخت ډېرېږي.

په یوه ژبه کې که ځینې نوو کلماتو ته احتیاج پیدا شي نو له هماغه کلماتو څخه جوړېږي چه په ژبه کې وي او خلق ئې وائي.

کوم وخت چه په مکسیکو کې لمړی ځل بېړۍ ولیدل شوه نو وار دواړه ئې ورته (اکالی) وویل او دغه نوی شی ئې په دغه نامه وباله چه د اوبو کور ئې ترجمه ده یعنی د دغه شی له لیدو سره سم د خلقو ذهن ته دا راغله چه دا یوه کور دی چه په اوبو کې سړی پکښې اوسېدلی شي.

په پښتو کې چه ورته (بېړۍ) وائي ښائي چه پښتانه ئې د لیدو په وخت کې د ماڼو ګانو وضعیت ته متوجه شوی وی چه هغوی د بېړۍ چلولو په وخت کې ډېره بېره او جدیت کوي چه بېړۍ ژر راواوزی او اوبه ئې ډېر ښکته یوسي.

په ځینې ژبو کې غشی ته د لیندی ځوی وائي. ځینی خلق چه په قهر او غضب شي نو وائي چه په سینه کې مې هډوکی را جگ شو لکه مونږ چه وایو په سترګو مې ورته توره شپه شوه. غونۍ مې زیره شوه یا داسی نور ... او عرض مو د قهر او غضب حکایت وي نو ویلی شو چه په هر ځای او هره ژبه کې د تعبیر او افادی ډولونه بېل دي چه د هغوی په حیاتي او عقلائی خصوصیاتو پورې اړه لری او د لغاتو پیدایښت هم له دغه تاثیر لاندې وي، همدغه د تعبیر او افادی بېلوالی او بل راز والی دی چه په هره ژبه کې سړی ځینې خصوصیات وښي چه هغه د یوې ژبې سبک له بلې ژبې څخه بېلوی او د ژبو ممیزه صفات ئې بولي.

مونږ د یوې ژبې لغتونه په بله ژبه ترجمه کوو مگر دا ترجمه عیناً هماغه کیف نلری او نه پکښې هغه ادبي او انشائي رنگ و آهنگ په هغه اندازه ساتل کېږي ځکه چه لغات او اصطلاحات، تعبیرونه او متلونه تراکيب او جملات په ژبو کې اړو مرو بل راز کېږي او ښه ئې اوری. هغه لغتونه چه په یوه ژبه کې ځینې معانی د نورو لغاتو په مرسته او ګډون ادا کوي په بله ژبه کې ئې نشي ادا کولی.

د لغاتو تغیر او تحول

لکه چه انسانان او وکړي د عصر او زمانې په لحاظ یا د هیوادونو په اعتبار ظاهري او معنوي تیرونه قبلوي یعنې کله لنډې او کله اوږدې جامې اغوندي، یو وخت یوه شي ته په ښه سترګه ګوري او بل وخت ئې په بد نظر ویني، کله له چا سره مینه او محبت لری او کله ورسره دښمني کوي یوه ورځ یوي خواته روان وی او بله ورځ بل لور ته مخه کړی همدغه راز لغات او کلمات هم دي خو ځینې الفاظ لکه صورت پرست اشخاص د لفظی او ظاهري تغیر استعداد لري او د زمان و مکان په اغیزه ئې ښه او خېره بدلېږي او ځینې نور د معنوی تحول استقبال په ښه شان کوي او په معنی کېنې ئې ژر ژر بدلون راځی، ځینې لغتونه داسې هم وي چه په دواړو خواو کېنې تحول قبلوي او نور لغتونه ورځنې پیدا کېږي.

کوم معنوي تحول چه په لغاتو کېنې پېښېږي هغه اکثره داسې وي چه یوه لغت له حسي دلالت څخه معنوي دلالت ته انتقال کړی وي لکه (پرېکړه) چه په اصل کېنې د ظاهري قطع دپاره وضع شوی او په حسی امورو کېنې استعمالېده مګر وروسته د جګړو او خصوماتو فیصلی ته هم وویل شوه او یوه بله معنی ئې پیدا کړه.

د لفظي تحول مثالونه هم په ژبه کېنې ډېر دي لکه: پښه، خپه- ژبه، زبه، جبه- غڼک، ژغ- یا داسی نور ...

چه اوس د ځینو تغیر او تحول ښکاره دی او د ځینو لږ څه له نظره پت ایسي چه هر څوک ورته نه ملتفت کېږي.

هر کله چه د لفظي تغیر مثالونه ډېر دي چه په لغوی څېړنه کېنې د بدلېدونکو ځای بدلوونکو او لوېدونکو تورو په بحث کېنې وښودل شوه او پدې کتاب کېنې هم د پښتو او سانسکرت د لغوی قرابت په بحث کېنې ډېر داسې مثالونه راغله چه د لفظي تغیر او تحول په اثر کېنې له یوه اصل څخه جوړ شوي او دوه صورتونه ئې پیدا کړيدي نو دلته یوازې د معنوي تحول ځینې نمونې ښیو:

سیخ: په اصل کېنې د اوسپنې یوې سمې او اوږدې آلې ته ویل کېږي چه د نغری اور پری لږي، وروسته ئې په پښتو کېنې معنوی تحول وکړ او د سم (راست) معنی ئې پیدا کړه چه سخول مصدر هم ورځنې جوړ شو او ډېر اشتقاقات ورځنې کېږي.

اسک: زما په گمان دا کلمه له (هسک) څخه د لفظی تغیر په اثر کښې جوړه شوېده او ددې لامله ئې د قرعی معنی پیدا کړېده چه په دغه راز قرعه کښې د یوه شی هسکولو ته هم ضرورت پېښېږی.

پوزه: اصلی معنی ئې همدغه د استشمام او تنفس آله ده چه د دواړو سترگو ترمینځ واقع ده او د مخ له اعضاؤ څخه حسابېږی.

مگر وروسته ئې د ننک معنی هم پیدا کړېده او څوک چه یو داسې کار وکړی چه ننک پرې په حای کېږی نو وائی چه پوزه ئې په حای کړه.

اورېدل: د یوه غږ آواز او احساس ته ویل کېږی چه د غوږو په ذریعه کېږی مگر وروسته ئې په مفهوم کښې د قبول معنی هم زیاته شوېده او خبره اورېدل د خبرې منلو په حای ویل کېږی.

نغزل: دا مصدر چه له غور څخه جوړ شوېدی او د شنیدن معنی لري وروسته ورځنې د لفظی تغیر په اثر کښې (نغوتل) جوړ شویدی چه هغه هم داسې اورېدلو ته وائی چه قبول او منبت ورسره وي یعنی له لفظی تغیر سره یو حای معنوی تغیر هم پکښې لږ څه راغلی دی او په اخره کښې ئې د پیروی معنی ته انتقال کړی لکه چه (نغوته) په همدغه معنی استعمال شوېده.

تیاره: دا لغت چه د ظلمت معنی لري او بنائې چه په آریائی ژبو کښې مشترکه ریشه ولري د یوه څه لفظی تغیر په اثر کښې ورځنې (تور) جوړ شوی چه یوه مخصوص رنگ ته ویل کېږی او د سپین په مقابل کښې راځي ځکه چه هغه له تیاری سره شباهت لري، وروسته تر دې بیا تور یو بل معنوی تحول وکړ او د تهمت معنی ئې پیدا کړه ځکه چه پخوا به د داسې خلقو چه د یوه بد او ناوړه کار نسبت به ورته وشو مخونه تورېدل او په کلو کښې به گرزول کېده نو مخ تورېدل د گناکاری علامه وگڼل شوه او په پښتو کښې گناکار ته مخ توری او تور مخی وویل شوه.

مخ: په اصل کښې ئې دغه معنی نه درلوده لکه چه اوس ئې خلق ورځنې اخلي او د لحاظ و خاطر په معنی ئې استعمالوی.

وچ: د لوند په مقابل کښې وضع شوېدی او اصلی معنی ئې (خشک) دی چه د لمر د حرارت او تودوالی تاثیر گڼل کېږی مگر نن ئې دومره تعمیم پیدا کړی دی چه یوه داسې علمی مضمون ته چه ادبی خوړوالی پکښې نه وی هم وچ مضمون وائی او نږدې ده چه د خاص معنی هم افاده کړی لکه وچ قانونی سړی یا وچ زور چه د نن ورځې په محاوره کښې ویل کېږی او غرض ورځنې خالص وي.

ژبه: اوس ئې د وعدي او عهد و پیمان معنی هم پیدا کړه لکه ژبه کول چه د عهد کولو معنی لري مگر اصلی معنی ئې همدغه د کړېدو او عهد کولو اله ده چه وروسته الفاظو او کلماتو ته هم وویل شوه.

تود: اصلی معنی ئې حرارت او گرمی ده چه د اور یا لمر په اثر کښې پیدا کېږي مگر وروسته ئې د شدت معنی هم پیدا کړه یعنې شدید جنک ته هم تود جنک وویل شوه او تود مجلس لا هم ویل کېږي.

سور: اصلاً یوازی دغه مخصوص رنگ ته ویل کېده وروسته د قهر او غضب په معنی سور کېدل استعمال شو او کله چه دوه تنه یو بل ته په قهر شي نو وائي چه یو له بله سره شول.

مړ: دې لغت هم ورور او وخت په وخت ډېرې معناگانې پیدا کړی او په ډېرو حایو کښې استعمال شو یعنې څنگه چه یوه بې روحه کالبوت ته مړ ویل کېږي همدارنگه د اور صفت هم کېدی شی او وائي چه اور مړ شو. اور ئې مړ کړ.

مړې اوبښکې - مړې خبرې - مړې سترگې - لا هم ویل کېږي او په داسی حایو کښې استعمالېږي چه د حقیقی مړک و ژوند هېڅ تصور پکښی نه کېږي ځکه چه حیات او ممات ته دومره عمومیت نشو ورکولی چه له مطلق جسم او جوهر حنی هغه خواهم تجاوز وکړي او اعتراضو ته وویل شی یعنې خبرې پرې وستایو.

لاره: څرگنده ده چه د سبیل او طریق معنی لري مگر څومره چه په دغه معنی شهرت لري همدومره رسم و رواج، دود و دستور ته هم ویل کېږي - کله چه کوم پښتون د یوه ټبر مخصوص عادت او عرف بیانوی نو وائي چه په دوی کښې دا لاره تېره ده - کوم د روغی او جوړې قوانین چه په پښتنو کښې شته او جاری دی هغه هم لار بلل کېږي د همدې لامله په دې نزدې وختو کښې د پښتو ګرامر ته چه د ژبې قوانین بیانوي د پښتو لپاره وویل شوه.

غاړه: هر څوک پوهېږي چه اصل معنی ئې (ګردن) دی مگر ورو رو ئې دومره تحولات کړیدی چه اوس ئې نیلې اوبناخونه ډېرو حایو ته رسیدلی دی یعنې په حسی خوا کښې ئې دومره تعمیم پیدا کړی چه د سرک غاړه، د سیند غاړه، د نغری غاړه او دا راز نور ډېر صورتونه او ترکیبونه ئې پیدا کړیدی خو یوازې په همدغه یو راز عمومیت ئې اکتفا نه ده کړې په معنوي خوا کښې ئې هم تحول کړی او په داسی حایو کښې لکه: پورپه غاړه مېر مرداره - د ذمې معنی لري او غاړه بندېدل لا یو بل مفهوم هم ادا کوي.

له بلي خوا غاړکي- غاړه په غاړه کېدل- غاړه ايسودل د هر چا په غاړه تلل يا د هر چا په غاړه ژړل- نور ډېر اصطلاحي او لغوي معاني هم نسي.

خته: مشهور لغت دی چه د (گل و لای) معنی لری، وروسته د دې لامله چه بنيادم له خاورو او خټو پيدا شویدی او د انسان اصل بلل کېږی د اصل او نسب په معنی هم استعمال شولکه چه وائي په خټه څوک دی او غرض ئې د نسب پوښتنه وي.

کله لا خټه د خرابی- معنی ورکوی او داسی هم ویل کېږی چه طبیعت مې خټه دی او مطلب ئې د طبیعت خرابي وي.

که مونږ د لغاتو دغه راز مجازی او اصطلاحي معاني لټوو پدې کښې هېڅ شک نشته چه دا بحث زښت ډېر اوږدېږي او هر څومره چه دا کتاب غټوو هغومره غټېږي.

دا ټول معانی چه نن تاسې ته مجازي او اصطلاحي معلومېږي څه زمانه وروسته حقیقی رنگ پيدا کوي او څوک ئې بيا نشي پېژندلی، ډېر ځله مجاز د حقیقت ځای نيسي او حقیقی معنی خوري، ډېر مخصوص اصطلاحات عمومیت پيدا کوی او د نحت او ابدال په اثر کښې د لغاتو ځای نيسي ځکه چه ژبه په هر وخت کښې او په هر ځای کښې د لفظی او معنوی تحول خواته روانه ده او هېڅ کله دا سیر نه قطع کېږي.

ځنکه چه شاعران او عاشقان له خپلو معشوقو څخه راز راز تعبیرونه کوي یعنی کله ورته د گلو لښته وائي او کله ئې زرکه او هوسی- يا شنه کوتره بولي او دغه راز سل رنگه خطابونه ورته کوی. څوک ئې له سترگو ډکې تمانچې او کولی- جوړوي او ځینې ئې له زلفو تورماران او منگری ساز وي همدغه شان عام وکړي هم پخپلو خبرو کښې راز راز تصرفات کوي او خپل تعبیرات بدلوي ځکه چه انسان په اصل کښې داسې پيدا شوی دی چه باید زاړه بوتان مات کړي او نوی پيدا کاندی، په هر څه کښې تصرف وکړي او هر شی ته نوې جامې واغوندي د همدې لامله هر وخت او په هر شی کښې تجدد او نوی والی غواړي او شاعران يا لیکونکی هم کونښ کوی چه نوی مضامین او نوی تعبیرات پيدا کړي نو د دغه مطلب دپاره الفاظو ته هم نوی رنگ چه په تعبیراتو کښې غرابت پيدا شی او معانی هم خپل لباسونه نوی کړی.

سړی چه د کلماتو دغه راز توالد او تناسل په نظر کښې ونيسي هغه به باور وکړي چه که د جهان لوی لوی دریا بونه توره سیاهی شي او د آسمان له ستورو څخه قلمونه جوړ شی بيا هم هغه کلمات چه د علم او پوهې په دنیا کښې پيدا کېږي او د لوی خدای په علم کښې شته تمامښت نلري په همدغه ځای کښې انسان خپلې محدودې احاطې ته ملتفت کېږي او یقین کوي چه زه لکه شیدا بلبل د دې لوی جهان په نا محدود باغ

کښې د یوه گل په پانو کښې مطالعه لرم او زما نغمه د همدغه یوه گل د جلوی اثر دی نو
که چیرې زما په دغه نغمه او کوچنی اثر کښې څه سهوې وي هغه به هوښیاران معاف
وبولي او دا وینا به لکه د بلبل نغمه د تش آهنگ په لحاظ خوښه کړي.

پای

Newai Zrek
Ya
Newee Rana

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**